

Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926-1939)

IVADAS

Per pastarąjį dešimtmetį labiau susidomėta tarpukario Lietuvos Respublikos kariuomenės istorija. Gilinamasi į atskiras jos sritis, karinių veikėjų biografijas, paramilitarinių organizacijų veiklą. Tačiau ligi šiol galutinai nesuformuota Lietuvos kariuomenės istorijos periodizacija. Manau, vertėtų išskirti keturis šio trumpo 1918-1940 metų laikotarpio tarpsnius: I - 1918-1920 m.; II - 1921-1926 m.; III - 1927-1934 m.; IV - 1935-1939 m. Pirmasis jau turi nusistovėjusį kovų dėl nepriklausomybės pavadinimą. Antrąjį galima pavadinti kariuomenės reorganizavimo taikos metui, trečiąjį - jos pertvarkymų planų, o ketvirtąjį - modernizacijos tarpsniais. Visi jie vienaip ar kitaip susiję su ano meto įvykiais Europoje.

Remdamiesi tokia periodizacija, galime teigti, kad daugiausia dėmesio susilaukė pirmasis, kovų dėl nepriklausomybės, tarpsnis. K.Ališauskas detaliai aptarė lietuvių kovas su bolševikais ir bermontininkais (151); jo darbą pratęsęs A.Rukša dviejuose tomuose plačiai aptarė kovas su lenkais (177). V.Lesčius apibūdino kariuomenės istoriją statistiniu aspektu, nušviesdamas, kaip ji susikūrė, formavosi atskiros kariuomenės dalys ir tarnybos (167).

Mažiausiai nagrinėtas kariuomenės reorganizavimo taikos metui (1921-1926) tarpsnis. Čia paminėtinas tik A.Kasparavičius, kuris paskelbė porą mokslinių straipsnių, rodančių K.Škirpos pastangas 1926 metais pertvarkyti kariuomenę (195,196). Pirmajame straipsnyje autorius

iškėlė Lenkijos ir Lietuvos tarpusavio santykių problemą, išaiškino abiejų valstybių kariuomenių galingumą ir atskleidė Lietuvos kariuomenės trūkumus. Tačiau pasigendama konkretesnio atsakymo, kodėl reikėjo pertvarkyti kariuomenę. Antrajame straipsnyje vėlgi aptariami Lietuvos ir Lenkijos santykiai ir lyginama 1926 ir 1939 metų Lietuvos kariuomenės materialinė bazė. Čia neatsispindi perėjimas nuo Kazio Škirpos iki Stasio Raštikio reformų, nenurodytos ir paskutiniųjų pertvarkymų priežastys, plačiau neapartiamos kariuomenės rūšys. Nesinorėtų sutikti ir su teiginiu, kad tik Raštikis įtikino vyriausybę perorganizuoti ir perginkluoti kariuomenę. Manau, tiek 1926 metų, tiek vėlesnės vyriausybės palaikė kariuomenės reformas. Tad ir iki Raštikio stengtasi įsigyti naujų ginklų bei spręsti ginkluotės suregulavimo klausimus. Tačiau tai jau galėtų būti atskiros tyrinėjimo tema.

Plačiau nenagrinėtas ir 1927-1934 metų tarpsnis. Apie jį šiandien byloja memuarai. Galima būtų paminėti S.Raštikio (71, 72) ir K.Musteikio (67) atsiminimus, knygą apie P.Plechavičių (157) ir V.Jankausko monografiją apie nepriklausomos Lietuvos generolus (159). Visur tik prabėgomis aptariami kariuomenės pertvarkymai, o kalbant apie gen. Kubiliūną akcentuojami 1934 metų pučo įvykiai.

Paskutinytis, 1935-1939 metų, tarpsnis nagrinėtas šiek tiek daugiau, tačiau dažniausiai tik aptariant visą tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos laikotarpį arba nušviečiant karinę situaciją 1939—1940 metais. Čia paminėtini G.Surgailis

ir A.Pociūnas, kurie 1992 metais dalyvavo dr. E.Nazelskio ir dr. E.Jovaišos vadovaujamoje Lietuvos derybų su Rusija delegacijos ekspertų komisijoje. Ji nustatė sovietų okupacijos padarytą žalą Lietuvos kariuomenei. Šių tyrimų pagrindu paskelbta nemažai straipsnių tiek populiarioje, tiek mokslinėje spaudoje (200,201,207,208). Pažymėtina ir G.Surgailio knygelė „Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918-1941“ (180), tačiau joje taip pat pasigendama platesnės modernizacijos analizės. To paties autoriaus monografijoje „Lietuvos kariuomenės vadai“ (181) pateikta gen. Raštikio biografija, o šalia kitų faktų trumpai apibūdinama kariuomenės reforma ir kai kurie jos rezultatai.

Bene didžiausią ligi šiol veikalą apie Lietuvos ginkluotąsias pajėgas parengė V.Statkus (61). Knyga gana plačiai struktūriškai apžvelgia patį kariuomenės gyvenimą. Gausu joje ir šaltinių, ir memuarinių straipsnių atskiromis temomis. Pats autorius prisipažįsta, jog jis, gyvendamas išeivijoje, negalėjo pasinaudoti Lietuvos archyvuose saugomais dokumentais.

Atskiromis temomis rašė daugelis ano meto amžininkų - karininkų. Vertingi S.Biručio (187), J.Meister (120), J.Pyragiaus (69, 70), S.Bužo (188, 189) ir kitų tekstai. Pats Raštikis savo atsiminimų tomuose (71,72) apie reformas kariuomenėje kalba ne itin daug: apibūdinęs reformų planą, jis aptaria kariuomenės vadovybės įstatymą, mokymą, kariuomenės ir visuomenės santykius, Šaulių sąjungos pertvarkymą ir tai, kas buvo nuveikta per tuos kelerius metus iki 1939-ųjų.

Rašant darbą, naudotasi dokumentais, saugomais Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau - LCVA) Generalinio štabo* fondo (F.929) 3-iojo operacijų skyriaus, 4-ojo rikiuotės skyriaus, 5-ojo mobilizacijos skyriaus ir Krašto apsaugos ministerijos (F.384) 2-ojo kanceliarijos ir 3-ojo operacijų skyriaus aprašų bylose (1-51).

*Šis pavadinimas kelis kartus keitėsi: Generalinis štabas 1918-1924, Vyriausiasis štabas 1924-1935, Kariuomenės štabas 1935-1940. Todėl tekste vartojami įvairūs pavadinimo variantai pagal nagrinėjamus periodus.

Nemažai reikalingos medžiagos rasta tarpukario periodikoje - karo mokslo žurnale „Mūsų Žinynas“, žurnale karininkams „Kardas“, bendrame kariuomenės savaitraštyje „Karys“. Ten yra duomenų ne vien apie Lietuvos kariuomenės reformas, bet ir gausios analitinės informacijos apie užsienio valstybių kariuomenes. Be minėtų šaltinių, pasinaudota ne itin gausia memuarine medžiaga, monografijomis ir karybos istorijos studijomis, kurių sąrašas pateikiamas darbo pabaigoje.

Pagrindinis šio darbo tikslas - apžvelgti Lietuvos kariuomenės modernizacijos procesą ir aptarti iki gen. Raštikio reformų buvusius bandymus pertvarkyti kariuomenę, kadangi jie labai veikė patį procesą. Kad geriau suvoktume įvykius, palyginimui pateikti duomenys apie panašius procesus Baltijos regiono ir kai kuriuose kitose Europos valstybėse.

Chronologinės darbo ribos - 1926 m. birželis - 1939 m. rugsėjo 1 d. Laikotarpio pradžia - naujo prezidento išrinkimas, pasikeitusi vyriausybė ir kariuomenės vadovybė, kuri pradėjo pertvarkymus turėdama tikslą sukurti modernią kariuomenę. Laikotarpį užbaigia Antrojo pasaulinio karo pradžia: tada pasikeitė Lietuvos gynybos planai, mainėsi situacija ir atgavus Vilnių bei Vilniaus kraštą.

LIETUVOS KARIUOMENĖS REORGANIZAVIMO PROBLEMOS

KAZIO ŠKIRPOS PLANAI

Lietuvos Respublikos kariuomenės modernizavimo procesų aptarimą tenka pradėti nuo 1926 metų. Tų metų birželio 22-ąją Vyriausiojo štabo viršininku paskirtas gen.št.plk.ltn. Kazys Škirpa (61, p.389). Tai buvo jaunas, bet nepriklausomybės kovose jau užsigrūdinęs karininkas,

Krašto gynybos vaizdas, Škirpos many-
mu, atspindėjo tik studijose, nes, per-
imant Vyriausiojo štabo viršininko postą,
jam jokio karo plano neperdavė, o gal jis
apskritai neegzistavo. Tad krašto gynybos
srityje nebuvo nieko arba labai mažai tenu-
veikta. Esamos divizijos egzistavo tik kaip
skeletai, bet ne jėga. Priešui staiga užpuo-
lus, jos būtų nežinojusios, ką daryti. Kariuo-
menė aprūpinta irgi nekaip, beveik nebu-
vo atsargų (1,1.10, 14).

Škirpa padarė išvadą, kad krašto gynybos
padėtis nepakenčiama. Nepagrįstai eikvo-
jamos lėšos, mokymas kariuomenėje ne-
pilnavertis, valstybės sienos neapsaugotos,
mobilizacijai nepasirengta, ginklų, šovinių
ir finansų atsargų karui nėra. Taigi priešas
galėtų užpulti Lietuvą visiškai nepasiren-
gusią. Todėl, gerinant krašto gynybą, turėtų
būti: 1) pakankama mobilizacinė priedan-
ga; 2) tinkamai parengta ginkluotųjų pajė-
gų organizacija, suderinta su krašto resur-
sais ir tarptautine karine padėtimi; 3) užtek-
tinai sukaupia karui išteklių; 4) būtina su-
daryti skubios mobilizacijos ir mobilizuotų
jėgų permetimo bei koncentravimo planus
taikos metu numatytoje zonoje, kuri geriau-
siai užstotų priešą veržiamąsi į Lietuvos teri-
toriją (1,1.15-16). Škirpa atsiribojo nuo savo
pirmtako gen. Ladygos darbų, pareiškdamas,
kad nesiima už juos atsakomybės.

Jau kitą dieną Vyriausiojo štabo viršininkas
Škirpa pateikė krašto apsaugos minist-
rui planą, kuriame nubrėžė struktūrines
gaires tolesniems kariuomenės pertvarkymo
darbams (2,1.149-164). Atsižvelgdamas
į ankstesniame raporte ministrui išdėstytą
padėtį kariuomenėje, jis nurodė trejopos
rūšies reikalavimus, kuriuos turėtų atitikti
Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizacija:
1) strateginio pobūdžio; 2) organizacinio
pobūdžio; 3) finansinio pobūdžio. Numaty-
tos ir karinės doktrinos kryptys prieš pa-
grindinį priešą - Lenkiją: 1) defenzyvinė,
kurios uždavinys - apginti Lietuvos terito-
riją; 2) ofenzyvinė - susidarius palankioms
sąlygoms, iš Lenkijos atsiimti okupuotas
teritorijas.

Analizuodamas galimas lenkų puoli-
mo kryptis bei karo pobūdį, Škirpa mode-
liavo Lietuvos kariuomenės veiksmus.
Taikos metu ji turėjo būti sutelkta Jona-
vos-Ukmergės, Kaišiadorių ir Marijam-
polės rajonuose, atitraukta nuo demar-
kacinės linijos per 30-35 km, kad galėtų
vykdyti mobilizaciją. Taip pat turėtų būti
sukurtos pajėgos kariuomenei pridengti.
Kalbėdamas apie mobilizaciją, Škirpa
pabrėžė būtinybę Lietuvos ginkluotąsias
pajėgas sutvarkyti taip, kad per 5-7 die-
nas būtų galima jas pervežti į susitelkimo
zonas ir paruošti kautynėms. Jo manymu,
Lietuvos kariuomenę turėtų sudaryti ne
mažiau kaip trys karo meto sudėties di-
vizijos su artilerija, kavalerija, aviacija ir
kitomis specialiomis ginklų rūšimis. Tuo-
met Lietuva faktiškai galėjo mobilizuoti
keturias divizijas.

Aptardamas kariuomenės veiksmus,
Škirpa pabrėžė, kad neturėtų būti reika-
laujama, ko ji negalėtų atlikti, todėl svar-
biausias uždavinys - trukdyti priešą žygi,
kad būtų laimėta laiko ir sutaupyta gyvoji
jėga. Tokie veiksmai atitiko anuometinės
moderniosios strategijos reikalavimus
gintis traukiantis. Atsižvelgus į terito-
rinius valstybės ypatumus, Lietuvai derėjo
turėti šešias divizijas. Su tokiom pajėgom
manevruodama kariuomenė galėjo išsi-
laikyti daugiau nei mėnesį. Per tą laiką
URM privalėjo surasti užsienyje para-
mą, kuri padėtų išvengti visiško pralai-
mėjimo. Prieš užnugaryje turėtų būti
organizuojami plataus masto partizaniniai
veiksmai, padedantys persigrupuoti pa-
grindinėms pajėgoms.

Mažiausiai vietas Škirpa skyrė ofenzy-
viniam karui, kurio tikslas - atsiimti Vil-
niaus kraštą. Tokio karo galimybę turėtų
nulemti tik patogios politinės aplinky-
bės. Šiam tikslui įgyvendinti štabo vir-
šininkas kaip ir defenzyviame kare
numatė maksimalią keturių divizijų mo-
bilizaciją, dar kartą pabrėždamas labai
lanksčios ginkluotųjų pajėgų organiza-
cijos būtinumą.

Atsižvelgdamas į gynybinio ir puolamojo karo galimybes, Škirpa išdėstė organizacinio bei finansinio pobūdžio reikalavimus, kurie turėjo užtikrinti kariuomenės organizacijos lankstumą ir perspektyvumą: garantuoti mobilizaciją per staigų priešo puolimą, sugebėti nedelsiant uždaryti sieną ir sutelkti priedangos pajėgas; per 3-4 dienas išplėsti kariuomenę iki keturių divizijų su specialiosiomis kariuomenės dalimis; laiduoti normalų kariuomenės kadro augimą; atsiradus finansinėms išgalėms, ginkluotąsias pajėgas didinti iki šešių divizijų ir daugiau.

Finansiškai kariuomenės pertvarkymo procesai neturėjo tapti valstybei nepakečiama našta. Jie privalėjo būti ekonomiškai, nereikalaujantys daug lėšų administracijai išlaikyti. Sutaupyta lėšas siūlyta panaudoti materialiams poreikiams, ypač karo meto sąlygomis. Perėjimui prie naujos sistemos turėjo pakakti tiek lėšų, kiek numatyta biudžete.

Baigdamas savo pranešimą, Škirpa pateikė ginkluotųjų pajėgų organizacijos aprašymą. Pagal jo planą turėjo būti sumažintos centrinių kariuomenės įstaigų proporcijos. Taikos metu pėstininkų pajėgas turėjo sudaryti septyni pėstininkų pulkai, iš kurių trys (trijų batalionų dydžio) numatomi mobilizacijos priedangai. Likusieji - dviejų batalionų dydžio. Numatytos trijų pulkų artilerijos pajėgos, turinčios po dvi pabūklų grupes, kurių kiekviena susidėtų iš dviejų baterijų (po 4 pabūklus) ir vienos haubicų baterijos (4 pabūklų).

Papildomai reikėjo sudaryti mokomąją artilerijos grupę puskarininkiams rengti. Visos artilerijos baterijos atleidžiamos nuo ūkinių pareigų, tam tikslui artilerijos pulkuose suformavus specialias struktūras kaip ir pėstininkų pulkuose. Kavalerija numatyta palikti tokia pat, eskadronuose įkūrus kautynių skyrius. Aviacija irgi turėjo išlikti tokia pat sudėties, tik sumažinus administracinį aparatą. Technikos

pulkas panaikinamas, o vietoj jo formuojamas pionierių batalionas, susidedantis iš dviejų kuopų ir mokomosios komandos, ryšių batalionas - iš dviejų kuopų ir mokomosios komandos, technikos batalionas - iš geležinkelių ir autokuopų. Šarvuotųjų rinktinė panaikinama. Šarvuotųjų traukinių batalionas išformuojamas. Šarvuotųjų automobilių kuopa pavadinama autobūriu. Tankų batalionas turėjo virsti tankų kuopa. Autobūrys ir tankų kuopa priskiriami technikos batalionui.

Įvykdžius šiuos pertvarkymus, reikėjo sudaryti ir naują taikos meto kariuomenės dislokacijos schemą. Mobilizacijos priedangos trijų batalionų sudėties pėstininkų pulkai išdėstomi: 1-asis p.p. - Ukmergėje; 5-asis p.p. - Panemunėje (Kauno ribose); 9-asis p.p. - Marijampolėje. Kitų dviejų batalionų sudėties pėstininkų pulkai išdėstomi: 2-asis p.p. - Šančiuose (Kauno ribose); 4-asis p.p. - Panevėžyje; 8-asis p.p. - Šiauliuose; 7-asis p.p. - Klaipėdoje; minosvaidžių kuopa - Klaipėdoje. Kavalerijos dalys išdėstomos: 1-asis hus.p. - Kaune; 2-asis ui.p. - Alytuje; mokomasis eskadronas - Marijampolėje. Artilerijos dalys išdėstomos: 2-asis art.p. - Kėdainiuose; 3-iasis art.p. - Kaune; 4-asis art.p. - Vilkaviškyje. Specialiosios paskirties daliniai - aviacija, pionierių bn., ryšių bn. ir technikos bn. - visi Kaune.

Karo atveju, paskelbus mobilizaciją, turėjo būti pradėti formuoti 3-iasis p.p., 1-asis art.p., vienas kavalerijos eskadronas, viena pionierių kuopa, viena ryšių kuopa ir užnugario dalys. Prie kariuomenės vadovybės formuojami po vieną pionierių, ryšių ir geležinkelių batalioną ir keturi atsargos pėstininkų batalionai - kiekvienai divizijai po vieną. Trys pėstininkų pulkai, skirti mobilizacijos priedangai, išauga iki karo meto sudėties; tuo pat metu suformuojamos sieną dengiančios dalys. Likusių pėstininkų pulkų batalionų pagrindu suformuojami aštuoni pulkai, o iš mokomųjų kuopų - dvylik-

tasis. Mobilizaciniai sandėliai dislokuojami Kaune, Panevėžyje ir Klaipėdoje. Kavalerija išauga iki karo meto etatų. Mokomasis eskadronas virsta pulku. Artilerija išauga iki karo meto etatų. Mokomoji grupė virsta artilerijos pulku. Pionierių ir ryšių kuopos po vieną priskiriamos divizionams. Artilerijai tenka po vieną ryšių ir pionierių batalioną. Geležinkelių kuopa virsta batalionu, formuojami ir šarvuoti traukiniai. Autokuopa virsta batalionu. Aviacija, tankų kuopa ir šarvuotųjų būrys išauga iki karo meto etatų.

Šių dokumentų turinys buvo referuotas Krašto gynybos tarybai, kuriai pirmininkavo Respublikos prezidentas K. Grinius. Po kelių posėdžių Škirpos projektams buvo pritarta. Kaip pats Škirpa prisimena, net socialdemokratų atstovai antimilitaristai - vidaus reikalų ministras V. Požėla ir švietimo ministras prof. V. Čepinskis - sveikai suprato kariuomenės reikalus ir projektams nekliudė (65, p.243-244). Nepaisant M. Sleževičiaus vyriausybės priimtų lėšų taupymo nuostatų (171, p.107), naujiems planams pritarta.

Vykdamas Škirpos numatytus reformos planus, buvo mažinamos kai kurios karinės struktūros bei dalys, siekta pertvarkyti kariuomenės organizacinę struktūrą (111, p.330), pakeitus ligi tol dar galiojusius rusų statutus ir netinkančias Lietuvos kariuomenei struktūras (141, p.279-280). Kaip tvirtino krašto apsaugos ministras L. Bistras, lėšos ginklams įsigyti nebuvo sumažintos. Škirpa akcentavo ir technikos bei ginklų atsargos būtinybę (129, p.98).

Prasidėjo intensyvus darbas, į kurį įsitraukė visi štabo karininkai. Įveikus kliūtis, po dviejų mėnesių krašto apsaugos ministras jau galėjo naująjį projektą pateikti vyriausybei ir seimui aprobuoti. Slaptieji mobilizacijos planai buvo parengti praktiniam vykdymui. Dar po pusantro mėnesio štabas iš karo apygardų sulaukė pirmųjų savo darbo rezultatų. Jie parodė, kad visuotinę mobilizaciją Lietuvoje

būtų galima įvykdyti per 6 dienas, o ilgiausiai ji užtruktų iki 8 dienų (65, p.244). Tačiau labai sudėtinga buvo kariuomenę aprūpinti ginklais, kuriems įsigyti reikėjo milžiniškų lėšų. Tuo metu Finansų ministerija vykdė valstybės lėšų taupymo programą, o tai nieko gero nežadėjo.

Čia netikėtai iškilo ministro pirmininko Sleževičiaus planas iš Sovietų Sąjungos gauti ginklų Lietuvai už miško žaliavą, kurią sovietai buvo įsipareigoję tiekti pagal 1920 metų taikos sutartį. Škirpa skubiai pateikė ministrai pirmininkui sąrašą reikalingų ginklų šešioms pėstininkų divizionams ir trims sunkiosios artilerijos pulkams aprūpinti. Šis ginklų kiekis su jau esamu kariuomenėje būtų suteikęs galimybę apginkluoti 9-10 divizijų, o tai pusterčio milijono gyventojų valstybei - maksimalus skaičius (65, p.245). Maskva buvo suinteresuota Lietuvos galimybėmis savo jėgomis atsilaikyti prieš Pilsudskio keliamą pavojų. Šia situacija buvo pasinaudota 1926 m. rugsėjo 28 d., pasirašant sutartį su Sovietų Sąjunga ir užsitikrinant sovietų palankumą Lietuvai Vilniaus klausimu.

Visa tai sudarė pagrindą į ateitį žvelgti su viltimi. Tačiau valstybėje politinė situacija aštrėjo. Visus kariuomenės štabo pradėtus darbus nubraukė 1926 metų gruodžio 17 dienos valstybės perversmas.

Vyriausiojo štabo viršininkas Škirpa buvo neoficialiai pašalintas iš pareigų. Įvykius stebėjęs ir būdamas jų sukuryje, štabo vadas nebegalėjo nieko padaryti. Tiesa, perversmo veiksmų įkarštyje buvo atsiradusi proga priešintis pasitelkus 5-ąjį pėstininkų pulką, tačiau Škirpa, suvokdamas, kad gali kilti vidaus karas ir subyrėti kariuomenė, atsisakė tokio drastiško žingsnio (65, p.264-265).

Paskelbus naująją vyriausybę, Škirpa įteikė prašymą atleisti jį iš Vyriausiojo štabo viršininko pareigų ir kitą prašymą paleisti iš kariuomenės į atsargą (65, p.267). Naujasis krašto apsaugos minist-

ras A.Merkys, susipažinęs su parengtais kariuomenės reorganizacijos projektais ir jau atliktais darbais, paprašė tęsti pradėtą darbą, siūlydamas savo, kaip krašto apsaugos ministro, paramą ir naujos vyriausybės pasitikėjimą, tačiau Škirpa nepripažino įvykdyto smurto, motyvuodamas savo atsistatydinimą iš pareigų pakirstu karininkų pasitikėjimu jam (65, p.275).

Krašto apsaugos ministras atleido Škirpą iš pareigų, bet paliko kariuomenėje. Netrukus buvęs štabo viršininkas komandiruojamas į Berlyną eiti Lietuvos karo atašė pareigų Vokietijoje. Prispirtas paaiškinti „ištrėmimo“ priežastį, Merkys patvirtino, jog tai daroma dėl vidaus politikos motyvų. Jis sakė neturįs pagrindo Škirpai prikišti nelojalumą valdžiai, bet pabrėžė, kad jo pavardė linksniuojama priešiškuose vyriausybei sluoksniuose; idant Škirpa nebūtų įveltas į kokius nors prieštaraujančius karinei drausmei veiksmus, jį nuspręsta laikinai komandiruoti darbui užsienį, bent kol atslūgs vidaus padėtis (73, p.20). Tačiau šis „laikinumasis“ užsitęsė ilgiau nei aštuonerius metus. Kariuomenės pertvarkymo procesas net neįsibėgėjęs sustojo.

NAUJOS VADOVYBĖS VEIKLA

Po gruodžio 17-osios perversmo, 1927 m. sausio 4 d., vienas iš pagrindinių jo organizatorių pulkininkas Povilas Plechavičius paskiriamas Generalinio štabo valdybos viršininku - Vyriausiojo štabo viršininko pirmuoju pavaduotoju. Vyriausiojo štabo viršininku paskiriamas pulkininkas Teodoras Daukantas. Šis buvęs Rusijos karo laivyno karininkas daugiausia rūpinosi administraciniais reikalais. Todėl Plechavičiui faktiškai teko eiti Vyriausiojo štabo viršininko pareigas ir kaip Generalinio štabo karininkui vykdyti kariuomenės uždavinius, rūpintis kitais kari-

niais reikalais. Nuo 1927 m. liepos 26 d. iki rugpjūčio 7 d. Plechavičius laikinai ėjo Vyriausiojo štabo viršininko pareigas, o nuo rugpjūčio 9 d. iki 1929 m. vasario 15 d. buvo Vyriausiojo štabo viršininku. 1928 m. sausio 26 d. kariuomenės vadas generolas S.Žukauskas išėjo į atsargą. Kariuomenės vado vietoje įsteigtos pėstininkų ir artilerijos inspekcijos. Kariuomenės vado pareigos atiteko Vyriausiojo štabo viršininkui, ir tik 1935 m. sausio 1 d., jau Raštikio reformų metu, jos buvo atkurtos. (Čia ir toliau - 157, p.24-67). Tačiau šiuo kariuomenės periodu, galėtume teigti, modernizavimas nebuvo itin sėkmingas. Nepavyko rasti patvirtinimo, kad pirmtako Škirpos planai būtų tęsiami. Į šį ir kitus klausimus galėtų atsakyti tik tolesni tyrimai.

Plechavičiaus vadovaujama kariuomenė pasuko kitu keliu. Jis vadintinas paradinės kariuomenės kūrimu ir šventinio įvaizdžio formavimu. Visa tai atitolino kariuomenę nuo būtino modernizavimo ir pertvarkymo. Naujojo štabo viršininko iniciatyva visuotinai pradėtos tvarkyti karių kapavietės. Į šį darbą įtraukta Šaulių sąjunga.

1928-ieji buvo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio jubiliejiniai metai - puiki proga šventiniams renginiams. 1927 m. birželį ir 1928 m. gegužės 15 d. Plechavičius organizavo didingus kariuomenės paradus nekreipdamas dėmesio į oro sąlygas. Kariuomenės daliniams įteikinėjamos karinės vėliavos, organizuojami gana pompastiški įteikimo ceremonialai.

Plechavičius aktyviai rūpinosi pilietiniu kareivių auklėjimu. 1929 m. pradžioje buvo nustatyta, kad daugiau kaip pusė naujokų nemoka Tautos Himno ir nesupranta jo reikšmės. Nedelsiant imtasi šią padėtį taisyti. Šalia visų paradų, švenčių ir kariuomenės įvaizdžio kūrimo susirūpinta tiesioginiais kariniais reikalais. Iškilio generalinio štabo pulkininko Petro Kubiliūno asmenybė.

Kubiliūnas buvo pagrindinis Plechavičiaus padėjėjas štabe. Jam pavesta vadovauti pirmiesiems platesnio masto kariuomenės manevrams. Teigiami kariuomenės įvertinimai padėjo formuoti gerą jos įvaizdį. Be to, didėjo nesantaika su valdančiaisiais politikų sluoksniais. Imta paleidinėti į atsargą pagrindinius perversmo organizatorius. 1929 m. vasario 15 d. ir generolas Plechavičius buvo priverstas pasitraukti iš kariuomenės. Per trumpą jo vadovavimo laikotarpį pradėta tobulinti organizacinė kariuomenės struktūra, daug dėmesio skirta karių ir karininkų mokslo lygiui kelti. Tačiau dar daug ką reikėjo nuveikti. Nuo 1929 m. vasario 10 d. Vyriausiajam štabui ėmė vadovauti Generalinio štabo pulkininkas Kubiliūnas (61, p.62).

PETRO KUBILIŪNO PERTVARKYMAI

1929 m. vasarį Vyriausiojo štabo vadu tapo vienas iš karininkų, ilgiausiai išbuvousių karinės vadovybės viršūnėje. Kovotojas dėl nepriklausomybės, baigęs Aukštuosius karininkų kursus (173, p.422), Kubiliūnas 1928 m. vasario mėnesį dar baigė Čekoslovakijos Generalinio štabo akademią (159, 1.171) ir dirbo Plechavičiaus vadovaujamame štabe. Kai kilo Respublikos prezidento ir Vyriausiojo štabo viršininko konfliktas, pastarajam teko pasitraukti.

1929 m. vasario 19 d. į laisvą Vyriausiojo štabo viršininko kėdę sėdęs 35 metų pulkininkas Kubiliūnas faktiškai tapo kariuomenės vadu. Jis buvo puikiai pasirėngęs naujoms pareigoms, mokėjo rusų, latvių, vokiečių, prancūzų, čekų kalbas, buvo geras karybos specialistas. (Ten pat). Dažnai keičiantis krašto apsaugos ministrams ir kariuomenės vadams, lyg ir nebuvo šeimininko, kuris rimtai rūpintųsi jos mokymu, apginklavimu, reorganizacija.

Būta įvairiausių nusiskundimų. Per inspekcinis patikrinimus konstatuotas blogas karių šaudymo parengimas, prastos kokybės ginkluotė ir amunicija, neatitiko standartų ekipuotės elementai (32, 1.80). Čia išryškėjo Kubiliūno organizacinės savybės, labai pravertusios kariuomenei mokyti. 1930 m. įsteigtas modernus vasaros poligonas Gaižiunuose, o 1931 m. - Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Vytauto aukštoji karo mokykla (159, p.173; 173, p.422). Daug karininkų pasiūsta į užsienio karo akademijas ir kitas karo mokyklas (71, p.359).

Naujajam štabo viršininkui sunkiai sekėsi geriau apginkluoti kariuomenę. Kubiliūnas norėjo ją paversti greita ir judria jėga. Matydamas, kad, priešui staiga užpuolus valstybę, Lietuvos ginkluotosios pajėgos neįstengtų efektyviau pasipriešinti, generolas svajojo apie motorizuotą, geru ryšiu aprūpintą, suskirstytą į kompaktiškus junginius ir turinčią paslankius šarvuotųjų dalinius kariuomenę (67, p.5; 159, p.173; 173, p.424). Taigi galima manyti, kad Kubiliūnas buvo susipažinęs su Škirpos parengtais kariuomenės pertvarkymo planais, nors nepavyko rasti patvirtinančių šį teiginį dokumentų ar pasisakymų.

Neigiamai šalį paveikė ekonominė krizė. Ministrų kabinete svarstant valstybės biudžetą, Krašto apsaugos ministerijos sąmata būdavo gerokai apkarpoma. Anuometinio finansų ministro J.Tūbelio nuomone, svarbiausias dalykas - žemės ūkis, švietimas ir visa, kas labiau susiję su šiomis sritimis, o ginklavimuisi dar galima palaukti geresnių laikų, kai praeis ekonominė krizė (173, p.424). Negaudama pakankamai lėšų kariuomenei išlaikyti, vadovybė buvo priversta toliau ją mažinti. 1929 m. rugpjūčio 1 d. buvo išformuotas 6-asis pėstininkų pulkas (61, p.43), tų pačių metų spalio mėnesį pėstininkų tarnybos laikas padidintas iki 1,5 metų (33, 1.29). Net atsakyta rudeninio karievių šaukimo, o kad viršilos ir puskari-

ninkiai turėtų kę veikti iki kito šaukimo, jiems buvo surengti penkių mėnesių mokymo kursai. Per 70 darbo dienų viršilos ir puskarininkiai privalėjo išklaustyti 420 valandų programą - jiems reikėjo mokytis vidaus tarnybos statuto, šaudymo, topografijos, fortifikacijos, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos, karo aviacijos, dujų taktikos, administracijos, higienos, geriau pažinti ginklus, granatas, dujokaukes, labiau įsigilinti į lauko tarnybos statutą, ryšio priemones ir smulkių dalių (skyrėius, būrio, kuopos) kautynių taktiką (34,1.68-73).

Generolu tapusio Kubiliūno pertvarkymams atsiliepė ir nesutarimai su Krašto apsaugos ministerijos vadovybe. Negalėdamas įgyvendinti savo planų, Kubiliūnas daugiausia kaltino krašto apsaugos ministrą pulkininką B.Giedraitį, kad šis Ministrų kabinete nesugeba atstovauti ministerijos reikalams ir juos apginti (71, p.284, 333-334). Kaip rašo K.Musteikis savo atsiminimuose, Giedraitis nerėmė kariuomenės reformų ir mėgo Kubiliūną gnybtelėti: „Mes ir genštabistus mokam patvarkyti“. Kubiliūnas dažnai skųsdavosi: „Ko tik paprašysi - tai kaip žirniai nuo sienos“ (67,1.5-6). Jis nesutarė ir su vidaus reikalų ministru S.Rusteika, kuris norėjo įvesti Saugumo departamento sekimą kariuomenėje. Kubiliūno žodžiais, tai galėjo sugriauti drausmę, kai karininkai ims šnipinėti ginklo draugus (67, p.6; 173, p.425).

Įtampa ir nesutarimai 1934 m. birželio 7 d. paskatino surengti valstybės perversmą. Perversmininkų priekyje buvęs Kariuomenės štabo viršininkas gen. Kubiliūnas ir kiti prisidėję karininkai buvo suimti, pašalinti iš kariuomenės ir nubausti. Ir vėl kariuomenės modernizavimo bei pertvarkymų procesas sustojo. Tačiau neilgam.

Kubiliūno vietą perėmė generolas J.Jackus, visapusiškai išsilavinęs, kupinas įvairių sumanymų karininkas, taip pat baigęs Čekoslovakijos karo akademiją. Dėl savo

karšto būdo jis vargu ar tiko toms pareigoms, tačiau į šį postą buvo paskirtas dėl savo veiklumo užgniaužiant birželio 7 d. įvykius. Perversmo dalyviams Jackus buvo labai griežtas, dažnai netaktiškas, liguistai kerštingas (173, p.472). Raštikis rašė:

Per trumpus pasikalbėjimus su manimi jis [Jackus] dažnai prisimindavo generolą P.Kubiliūną, nesigailėdamas jo adresu gana stiprių žodelių. Vieną kartą jis buvo pradėjęs kalbėti apie naujas dideles reformas mūsų kariuomenėje. Čia pat jis parodė pieštuku greitomis jo paties nubraižytą schemą, iš kurios buvo matyti, kad mūsų kariuomenėje taikos metu turėtų būti net trys korpai [korpūsai], suskirstyti į atskiras brigadas, Čekoslovakijos kariuomenės pavyzdžiu. (72, p.103) Tačiau jauno generolo sveikatą pakirto liga. 1934 m. rugsėjo 5 d. karo gydytojų komisija konstatavo smegenų arterijų trombozę, ir iš dalies paralyžiuotas Jackus rugsėjo 21 d. atleistas iš Vyriausiojo štabo viršininko pareigų (159, p.190). Naujuoju Kariuomenės štabo viršininku tapo Generalinio štabo pulkininkas leitenantas Raštikis, kurio pastangomis kariuomenė pasuko reformų ir modernizacijos keliu.

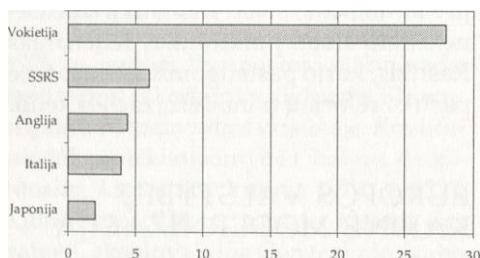
EUROPOS VALSTYBIŲ KARINĖ MODERNIZACIJA

Ketvirtąjį šio amžiaus dešimtmetį Europoje galima pavadinti intensyvaus ruošimosi karui laikotarpiu. Iki 1939 metų rugsėjo 1 dienos, kuri istoriografijoje laikoma Antrojo pasaulinio karo pradžia, vyko ginklavimosi varžybos. Ginklavosi be išimties visi, maksimaliai išnaudodami savų valstybių turtus. Šį procesą labai skatino visų dėmesio centre atsidūrusi Vokietija. Tai lėmė ne tik suformuota Pirmojo pasaulinio karo kaltininkės etiketė, bet ir 1933-iaisiais į valdžią atėję nacionalsocialistai, kurie vienu iš svarbiausių savo tikslų laikė kariuomenės atkūrimą. Nepaisydama tarptautinių įsipareigojimų ir susitarimų, Vokietija ėmė didinti

savą kariuomenę ir stengėsi atkurti karinę galią. Šis procesas netruko įsibėgėti ir, įgavęs pagreitį, jau negalėjo sustoti. Europa ir kitos pasaulio valstybės tiesiog užsikrėtė vokiečių ginklavimosi psichoze. Visi modernizavo karines struktūras ir rengėsi būsimam karui (143). 1931 metais septynių didžiųjų pasaulio valstybių - Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos, Italijos, Japonijos, Rusijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų - išlaidos karo reikmėms sudarė 16 milijardų 890 milijonų litų, o iki 1936 metų ši suma išaugo keturis kartus ir pasiekė 68 milijardus 700 milijonus litų. Vien tik Vokietijos išlaidos sudarė 28 milijardus 200 milijonų litų, ir pagal šį rodiklį ji tvirtai pirmavo (126) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Valstybių išlaidos karo reikmėms
1936 m. mlrd. Lt.

Lietuva su kitomis Europos valstybėmis irgi neliko nuošalyje. Kad lengviau suprastume Lietuvoje vykusius procesus, pateiksime analogiškų procesų vyksmą kitose Baltijos regiono valstybėse - Suomijoje, Estijoje, Latvijoje ir Lenkijoje. Su pastarosiomis palyginsime dvi Vidurio Europos valstybes - Belgiją ir Čekoslovakiją, kurios taip pat pertvarkė savo karines pajėgas ir aktyviai rengėsi gintis nuo išorinės agresijos. Šios valstybės pasirinktos neatsitiktinai. Suomija, Estija ir Latvija buvo glaudžiai susijusios su Lietuva ne vien dėl politikų norų kurti

įvairias Baltijos regiono struktūras, bet ir dėl bendradarbiavimo karinėje srityje. Taip pat reikia pažymėti, kad šias keturias Baltijos regiono valstybes didžiosios Europos valstybės kartais traktavo kaip vienetą (96). Panašiai jos rengė ir savo gynybos planus. Lenkiją, okupavusią Vilnių ir Vilniaus kraštą, Lietuva laikė didžiausiu savo priešu, todėl ją įdėmiai stebėjo. Antra vertus, ne mažiau dėmesio Lietuvai skyrė Lenkija. Kaip ir kitose Baltijos valstybėse, aptariamuoju laikotarpiu Lenkijoje vyko panašūs karinės modernizacijos procesai. O Belgija ir Čekoslovakija buvo artimos Lietuvai todėl, kad žymi aukštųjų Lietuvos karininkų dalis trečiojo dešimtmečio pabaigoje įgijo aukštąjį karinį išsilavinimą šių valstybių karo akademijose ir vėliau pritaikė savo žinias praktikoje. Ketvirtajame dešimtmetyje daugumą ginkluotės Lietuva užsakydavo pagaminti ir pirkdavo iš Belgijos ir Čekoslovakijos.

SUOMIJA

Vargas silpnajam, jeigu jis nepajėgia
pats savęs apsiginti, negali tikėtis
pagalbos ir iš kitų.

Maršalas Mannerheimas (158, p.127)

Baltijos regiono šiaurėje yra Suomija. Jos paviršių dengia uolienos ir gausybė ežerų. Dėl gamtinių sąlygų ji vadinama tūkstančio ežerų kraštu. Suomijos plotas - 383 150 km² (1939), šalyje - 3 762 000 gyventojų (1936). Dirbama žemė valstybėje sudarė tik 8,1% viso ploto, pievos ir ganyklos - 2,5%, miškai - 72% (186, p.5-6).

Pakeliui į ketvirtąjį dešimtmetį kristalizavosi Suomijos krašto gynybos tikslai: išsaugoti teritorinę neliečiamybę ir valstybės neutralitetą. Kad būtų išvengta teritorijos pažeidimų, stengtasi galimus priešus įtikinti Suomijos gynybiniu pajėgumu. Pagal šią nuostatą buvo sudaromi gynybos planai, stebint iš Sovietų Sąjungos kylantį pavojų. Suvokdami krašto silpnumą, Suomijos reichstago nariai nuolat siūlė svarstyti neutraliteto paskelbimo galimybę. Daugelis tikėjo, kad narystė

Tautų Sąjungoje suteiks patikimas garantijas Suomijos teritoriniam neliečiamumui. Siekdami garantuoti valstybės saugumą, 1932 m. suomiai su Sovietų Sąjunga pasirašė nepuolimo sutartį trejiems metams. 1934 m. ji buvo atnaujinta ir turėjo galioti iki 1945 m.

Suomijos kariuomenė, nepasikliaudama politikų parama, priėjo išvadą, kad valstybė privalėtų savo jėgomis atremti bet kokią agresiją. Sovietų užpuolimo atveju kariuomenė puoselėjo gynybinės sąjungos su švedais viltį (164, p.16). 1935 m. suomiai išskėlė skandinavų bendradarbiavimo klausimą, tačiau maršalo G.Mannerheimo pastangos įtikinti juos buvo nesėkmingos. Įsimašius Sovietų Sąjungai, suiro Stokholmo planas, kurio tikslas buvo bendromis suomių ir švedų jėgomis užtikrinti Alandų archipelago saugumą įrengus bendrą įtvirtinimų sistemą ir dislokovus kariuomenę, ir Alandų salų įtvirtinimo projektas. Švedai pasitraukė, ir 1939 m. Suomija liko viena (186, p.22; 158, p.121-122).

Kariuomenė. Trečiajame dešimtmetyje Suomijos karines pajėgas sudarė 3 pėstininkų divizijos, 1 kalnų brigada, kelios specialiosios kariuomenės dalys, oro pajėgos ir jūrų pajėgos su savarankiškais oro pajėgomis ir trimis kranto apsaugos artilerijos pulkais. Visos šios karinės dalys buvo pilnos karo meto sudėties. Tokia kariuomenės sudėtis su nežymiais pasikeitimais išliko iki 1931 m. (104). 1932 m. nuspręsta pertvarkyti Suomijos kariuomenę - sudaryti mobilios sistemos planus, paremtus teritoriniu principu. Buvo manoma, kad nauja sistema padėtų geriau apginti sieną nuo užpuolimo. Šią pertvarką numatyta atlikti per dvejus metus. 1932 m. gruodį įsteigta 30 karinių apskričių. Ateityje kariuomenę turėjo sudaryti sausumos pajėgos, jūrų laivynas, oro pajėgos ir teritorinės organizacijos (164, p.16). Naujoje sistemoje atsirado „teritorinės organizacijos“ arba padaliniai, kuriems buvo atiduota visa mobilizacija (104).

Teritorinei kariuomenės struktūrai priklausė 9 karinių apygardų štabai ir 26 karinės apskritys. Taip pat buvo įsteigtos 4 sienų apsaugos karinės apskritys, pavaldžios Vidaus reikalų ministerijai. Pagal bendrą struktūros principą apygardų

štabai turėjo atitikti divizijų štabus, o karinės apskritys - pulkus. Ši sistema turėjo palengvinti kariuomenės mobilizaciją karo atveju (164, p.16; 104). 1935 m. Suomijos kariuomenėje buvo 25 737 karių (1 597 karininkai, 2 695 puskarininkiai ir 21 445 kareiviai). Karo metu suomiai galėjo sutelkti 300 000 žmonių kariuomenę (110, 128,138). Suomijos šaulių sąjunga „Hakkapelitta“ turėjo apie 100 000 narių ir buvo pagrindinė kariuomenės rėmėja (57, p.26-27).

1934-1935 metais pradėti sudarinėti nauji gynybos planai. Perėjimas prie teritorinės kariuomenės sistemos reiškė, kad taikos metu esamos karinės pajėgos yra apsaugos daliniai. Nauji gynybos planai buvo sudarinėjami atsižvelgus į Sovietų Sąjungos galimybes prie Suomijos sienų sutelkti apie 20 divizijų ir apskaičiuojant jų parengimą, apginklavinimą bei mobilumą pagal ankstesnio dešimtmečio duomenis.

Karelijos sąsmauka buvo laikoma būsimos karo veiksmų vieta. Į ją sovietai galėjo mesti apie 10 divizijų. Suomiai, remdamiesi nauja sistema, karo pradžioje toje sąsmaukoje galėjo panaudoti 18 000 apmokytų kareivių. Įvertinę esamą situaciją, suomiai sudarė du gynybos planus. Pirminis planas, pavadintas VK-1 (VK - Weltkrieg, pasaulinis karas), buvo parengtas pagal palankią įvykių eigą. Antrasis planas VK-2 numatytas tam atvejui, jeigu iš karto nepavyktų apsiginti nuo sovietų dalinių. Abu planai gerai įvertinti Mannerheimo vadovaujamos Gynybos tarybos (164, p.16).

Mannerheimas įvairiais būdais ieškojo lėšų kariuomenės pertvarkymams, tačiau jam ne visada sekėsi. Dar ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Suomijos ginkluotųjų pajėgų reikalams buvo paskirta 700 mln. Suomijos markių, išskirstytų šešeriems metams. Faktiškai metinės normos tau-

pumo sumetimais buvo apkarpomos (186, p.21). 1934 m. rudenį parlamentas nu-

tarė papildomai skirti gynybai 116 mln. markių (apie 2 572 000 Amerikos dolerių pagal ano meto valiutų santykį). Tačiau suma, kurią Gynybos taryba laikė minimalia 1935 metų gynybos biudžetui, buvo smarkiai sumažinta.

Gynybos biudžetas didėjo pamažu gerėjant ekonominei padėčiai, tačiau toli gražu nesiekė reikiamo, kad šalis būtų pasirėngusi užpuolimui (158, p.109). Tik karo su sovietais išvakarėse lėšos kariuomenės reikmėms žymiai padidėjo (žr. *1 lentelę*). Lyginant Suomijos biudžeto išlaidas Krašto apsaugos ministerijai procentais su kitų valstybių turimų biudžetų procentinėmis kreivėmis, suomiai skyrė mažiausiai lėšų. 1938 m. numatytas naujas šešerių metų kariuomenės ginklavimosi planas - paskirti 2,71 milijardo Suomijos markių sumą, iš kurios 1938 metams tektų 460 mln. (140, p.389).

Dar prieš pradėdami aktyviau pertvarkyti kariuomenę, suomiai rūpinosi savo krašto saugumu. Pavojingiausias ir lengviausiai prieinamas sienos ruožas buvo Karelijos sąsmauka, maždaug 125 km pločio teritorija tarp Suomijos įlankos ir Lados ežero. Siekdami apsisaugoti nuo agresyvių kaimynų, europiečiai dar taikos metu pasienyje dažnai įrengdavo įtvirtinimus: prancūzai pasistatė garsiąją Mažino (Maginot) įtvirtinimų liniją, čekai ir slovakai - mažąją Mažino liniją, o belgai visą savo šalį išraižė įtvirtinimų sistemomis. Suomija neatsiliko nuo kitų Europos valstybių ir, baimindamasi sovietų užpuolimo, Karelijos sąsmaukoje įsirengė savąją įtvirtinimų liniją, kuri buvo pavadinta Mannerheimo vardu. Ji buvo statoma dešimt metų (1929-1939). Liniją sudarė 90 betoninių įtvirtinimų, įvairūs grioviai bei akmenų kliūtys. 1939 m. vasarą ir rudenį ji papildyta lauko sustiprinimais ir driekėsi 30 km į krašto gilumą (186, p.24-27).

Daug lėšų Mannerheimas skyrė ginklams įsigyti ir Suomijos ginklų pramo-

nei plėsti, siekė suintensyvinti artilerijos, šarvuotųjų ir lėktuvų gamybą, bandė bendradarbiauti su Švedijos ginklų pramone (158, p.111-112), tačiau dauguma planų iki karo su sovietais liko neįgyvendinti.

Sausumos kariuomenė. Vykdamas reformas, kito pačios kariuomenės struktūra. Buvo suformuota korpuso vadovybė. Naujajį korpusą sudarė 3 pėstininkų divizijos ir 1 kavalerijos brigada. Buvusios jėgerių brigados išdalytos pėstininkų pulkams. Po visų pasikeitimų diviziją sudarė trys keturių batalionų pėstininkų pulkai, trijų kuopų specialusis (žvalgybos) dalinys, keturių baterijų lauko artilerijos pulkas, du ryšių tarnybos daliniai, du pionierių daliniai ir karinio aprūpinimo dalinys. Tačiau šiuo suskirstymu neapsiribota. Toliau modernizuojant kariuomenę, pėstininkų pulkai padalyti į šaulių ir paramos batalionus, atsirado dviratinių kuopos. 1937 m. rudenį suformuotas ir įtrauktas į 1-osios divizijos sudėtį tankų junginys. 1938 m. sausį kavalerijos sudėtyje atsirado karo technikos kuopa.

Visos karinės dalys pagal gynybos planus dar taikos metu buvo dislokuojamos pietryčių Suomijoje ir Karelijos sąsmaukoje. Iki 1939 m. apie 430 000 vyrų išėjo karinę tarnybą. Mobilizaciniai planai numatė pašaukti 337 000 vyrų, iš kurių apie 200 000 sudarytų pagrindines rezervo pajėgas. Pagal etatus suomių diviziją turėjo sudaryti 14 200 karių. 1939 m. lengvaisiais ginklais ir uniformomis suomiai buvo pasirengę aprūpinti 20 divizijų, artilerijos pabūklais - 10 divizijų (164, p.18,19, 23).

Blogėjanti tarptautinė padėtis turėjo įtakos ir Suomijos gynybos ministerijos veiklai. 1939 m. organizuoti štabų mokymai pagal gynybos planą VK-2. Po kurio laiko pratybos pakartotos, tik platesniu mastu, pačioje Karelijos sąsmaukoje, panaudojus angliškus tankus „Vickers“. Šių manevrų pagrindu 1939 m. sudary-

tas naujas gynybos planas, pavadintas „VK Karelijos sąsmauka“. Iki karo su sovietais pradžios jo užbaigti nepavyko, todėl buvo naudojami senieji VK-2 ir VK-1 variantai (164, p.23).

Oro pajėgos. Suomijos karo aviacija ketvirtą dešimtmečio antroje pusėje turėjo 72 lėktuvus ir struktūriškai buvo padalyta į žemyno ir jūrų aviaciją. Žemyno aviaciją sudarė 3, o jūrų — 4 eskadrilės (5,1.10; 75; 139). Pagrindinis oro pajėgų uždavinys - operacijų ir užnugario teritorijų apsauga bei oro žvalgyba. Oro pajėgos buvo nuolat stiprinamos. 1936 m. iš Olandijos įsigyta „Fokker“ naikintuvų gamybos licencija. Lėktuvus gamino Tampereje. 1937-1938 metais nupirkta 18 bombonešių „Bristol Blenheim“, kuriuos suomių vadovybė gerai įvertino (158, p.114). 1937 m. oro pajėgoms priskirta ir priešlėktuvinė gynyba. Tais pačiais metais įkurta draugija, kuriai pavesta rūpintis civilių gyventojų apsauga nuo oro pavojaus (136). 1938 m. priešlėktuvinę gynybą sustiprino savarankiškas artilerijos skyrius, kuris 1939 m. virto priešlėktuvinės gynybos pulku (164, p.17). 1938 m. oro pajėgos jau turėjo 6 bazes, ir kiekvienoje buvo po kelias lėktuvų eskadriles, aviacijos mokyklą, mechanikų mokyklą, bandomąją eskadrilę ir aviacijos parką. Oro pajėgoms vadovavo aviacijos štabas (104, p.390). 1938 m. kovo mėnesį, vokiečių kariuomenės duomenimis, Suomija jau turėjo 180 karo lėktuvų.

Laivynas. Suomijos karo laivynas buvo nedidelis ir turėjo tik keletą laivų. Dar trečiojo dešimtmečio pradžioje planuota gana didelio laivyno statyba, tačiau valstybės resursai vertė jų apimtį kasmet mažinti (4,1.2-3). 1937 m. pabaigoje vyriausybė nusprendė 8 naikintojus (minininkus) ir vieną povandeninį laivą paversti minų statytojais. Šiuo sprendimu sustiprinta jūros apsauga, atsižvelgus ir į kitų kaimyninių valstybių, pirmiausia sovietų, gink-

lavimąsi (137). 1938 m. netoli Pietų Suomijos salų pradėtas įrenginėti karinis uostas (140). 1939 m. pabaigoje karo laivyne buvo 5 suomių statybos povandeniniai laivai, 2 krantų apsaugos šarvuoti suomių statybos laivai ir keletas kitų (109; 164, p.20). Pakrantės artilerija drauge su laivynu taikos metu sudarė jūros pakrantės pajėgas. Artilerijos pabūklai buvo išdėstyti ne tik krante, bet ir salose. Taip pat glaudžiai bendradarbiauta su Estijos pakrančių apsauga, kad būtų sudaryta galimybė kryžmine ugnimi uždaryti Suomijos įlanką ir nepraleisti prieš laivų (168, p.456-459).

Karinė vadovybė. Ketvirtajame dešimtmetyje Suomijos vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų viršininkas buvo valstybės prezidentas. Šalia jo - Krašto gynimo taryba, kurią sudarė karo ministras, kariuomenės vadas, kariuomenės štabo viršininkas, apsaugos korpuso vadas ir du valstybės prezidento trejiems metams parinkti generolai. Karo metu vadovavimą kariuomenei prezidentas galėjo pavesti vienam iš generolų. Karo ministras ir kariuomenės vadas buvo tiesiogiai pavaldūs prezidentui. Karo ministras atsakė už įvairių ginklų rūšių tarnybas ir jų veiklą. Karo ministeriją sudarė centrinė, karinių reikalų, technikos, medžiagų tiekimo, intendantūros ir sanitarijos tarnybų valdybos, taip pat ekonomikos skyrius, kuris rūpinosi ginklavimu ir karinio turto įsigijimu. Kariuomenės vadui priklausė kariuomenės štabas, pėstininkų, artilerijos, technikos inspektoriai, sanitarijos ir veterinarijos viršininkai, kapelionai, mokymo įstaigos ir kiti kariuomenės daliniai (104, p.388).

1939 m. lapkričio 30 d. sovietų kariuomenė pradėjo karo veiksmus prieš Suomiją sausumoje, ore ir jūroje. Nors Suomijos kariuomenė buvo nebaigta pertvarkyti, suomia narsiai stojo į kovą. Suomijos karinė vadovybė gerai numatė artėjantį pavojų ir rūpestingai ruošėsi pasitikti galimą priešą, tad jis neužklupo netikėtai.

ESTIJA

Tauta turi mokėti gintis.
Tam ji turi būti rengiama ir ginkluojama
moderniomis apsaugos priemonėmis.

Generolas Laidoneris (92)

Baltijos regiono siaurės rytuose tarp Suomijos, Latvijos ir Sovietų Sąjungos esanti nedidelė Estija, lygumų kraštas, Baltijos jūroje turėjo 818 salų. Tarpukariu bendras plotas buvo 47 549 km². 1939 m. šalyje gyveno 1 133 917 žmonių*. Daugumas jų vertėsi žemės ūkiu. Vienos iš svarbiausių pramonės šakų - tekstilė ir kukersito kasyklos su žibalo, benzino ir tepalų gamyba. Kadangi nemaža valstybės sienos dalis apėmė jūrą, estai turėjo gana gausų laivyną.

Kaip ir daugelis Europos valstybių, Estija ketvirtajame dešimtmetyje buvo susirūpinusi savo saugumu. Tokia maža šalis daugiausia galėjo pasiekti tik politinėmis priemonėmis, tačiau patys estai suprato, kad to neužtenka. Buvo numatomas galimas užpuolimas, be to, Estiją galėjo įtraukti į karą kitų valstybių konfliktai. Vyravo nuomonė, kad neutralitetą privalu apginti, todėl reikia gausių ir gerai ginkluotų karinių pajėgų (92). Modernizuodami reguliarią kariuomenę, Estijos vadovai daug dėmesio skyrė šaulių sąjungos „Kaisellid“ veiklai, visuotinei krašto apsaugai, stengėsi įtraukti į ją visas organizacijas, tarp jų - ir mokymo įstaigas. 1936 m. Estijos kariuomenėje buvo 15 200 karių. Karo atveju estai galėjo mobilizuoti 150 000 žmonių karines pajėgas (110).

Kariuomenė. Lietuvių akimis, Estija turėjo tobulai organizuotą kariuomenę, pritaikytą savo krašto poreikiams (104, p.399). Ketvirtajame dešimtmetyje taikos meto kariuomenę sudarė 3 nevienodos sudėties pėstininkų divizijos, į 3-4 grupes sujungtos oro pajėgos, jūrų laivynas, pasienio apsauga (taikos metu priklausanti Vidaus reikalų ministerijai). Maždaug 1935 m. Estijoje kaip ir kitur labai susirūpinta valstybės saugumu. Kariuomenėje buvo tikrinama ginkluotė. Senus ginklus pradėta keisti naujais (100). 1935 m. priimtas naujas karių atestavimo įstatymas (93).

Sausumos pajėgos. Sausumos kariuomenė turėjo tris pėstininkų divizijas, tačiau nevienodos sudėties. Jų pagrindas buvo batalioninė sistema. Prie jos pereita iš lėto. Iš pradžių pulkų batalionai buvo išmėtyti po įvairias vietas, ir tai nepatenkino karinės vadovybės lūkesčių. Todėl batalionai buvo performuoti į atskirai veikiančias dalis, suteikus jiems atskirųjų batalionų statusą. Karo atveju kiekvienas toks batalionas po mobilizacijos turėjo virsti pulku. Kad ši sistema veiktų, organizuota bandomoji mobilizacija, per kurią batalionas turėjo būti išplėstas į pulką (91). Patį batalioną sudarė dvi šaulių ir viena sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos.

Estai turėjo 5 lauko artilerijos grupes ir vieną priešlėktuvinės artilerijos grupę. Pastarąją sudarė 3 baterijos, o bateriją - 4 pabūklai (patrankos ir haubicos). Taip pat buvo vienas kavalerijos pulkas, šarvuotų traukinių, tankų-šarvuočių, pionierių ir ryšių daliniai (104, p.396). Pasienio apsauga rūpinosi Vidaus reikalų ministerijai priklausanti sargyba, kurią sudarė maždaug 1 000 žmonių iš savanorių liktinių. (Ten pat).

„Kaisellid“ šaulių organizacija buvo formuojama kariniais pagrindais: suskirstyta į būrius, kuopas, batalionus ir apėmė visas ginklų rūšis. Ji turėjo apie 300 skyrių ir apie 60 000 aktyvių karių. Per dešimtį metų jos struktūroms priklausė apie 150 000 žmonių. Estijoje daug dėmesio skirta sportui, o šaudymas tapo nacionaline sporto šaka ir ėmė pirmąjį tarp kitų Europos valstybių (95).

Oro pajėgos. Kalbėti apie Estijos oro pajėgas dėl duomenų stokos yra sunku, tačiau galima pažymėti, kad estai turėjo 150 lėktuvų (110; 148) - dvidešimčia daugiau negu Latvijoje ir trisdešimčia daugiau negu Lietuvoje.

*Čia ir kitose užsienio valstybių geografinėse ir socialinėse charakteristikose remiamasi „Lietuviškąja enciklopedija“ (Kaunas, 1933-1944, 10 tomų) ir „Lietuvių enciklopedija“ (Boston, 1953-1985, 37 tomai).

ir socialinėse charakteristikose remiamasi „Lietuviškąja enciklopedija“ (Boston, 1953-1985, 37 tomai).

Karo laivynas. Estijai kaip jūrų valstybei su pakankamai ilga jūros siena toks laivynas buvo būtinas. Estai turėjo du eskadrinius minininkus „Wambola“ ir „Lennuk“, torpedinį katerį „Sulev“, kanonierių „Lembit“ ir du minininkus - „Suurop“ ir „Ristna“ (191, p.42-43). Tačiau šių laivų buvo maža. Planuota povandeninių laivų statyba. Šiam tikslui įkurtas povandeninio laivo fondas. Per aštuonis mėnesius buvo surinkta 2 550 tonų metalo, kurio dalį pardavus gautos lėšos, 70 000 kronų, pervestos į šį fondą (94). 1936 m. liepos 7 d. į vandenį nuleisti britų firmos „Vickers Armstrong“ pagaminti du povandeniniai laivai „Kalev“ ir „Lembit“ (133). 1939 metais estai įsigijo dar vieną apsaugos laivą „Pikker“ (191, p.43).

Sieną iš jūros pusės turėjo saugoti ir kranto apsaugos stambaus kalibro artilerijos baterijos, išdėstytos aplink Taliną iškyšuliuose ir salose. Tačiau estai nesitikėjo apsaugoti savo teritorinių vandenių ir jūros sienos, manydami, kad tik bendros Estijos, Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir Suomijos pajėgos įstengtų atsilaikyti prieš Sovietų Sąjungos ar Vokietijos agresiją (174, p.10, 14).

1939 m. pabaigoje Estijos teritorijoje kaip ir Latvijoje bei Lietuvoje buvo įkurtos sovietų karinės bazės, o 1940-aisiais prarastas ir valstybingumas, nesugebėjus panaudoti savosios kariuomenės.

LATVIJA

Pakrikkti audros metu - reikštų statyti pavojun savo gyvybę.

Savisaugos jausmas šiuo laiku turi būti ypatingo stiprumo.

Albertas Kviesis (117)

Latvija - mūsų kaimynė prie Baltijos jūros, tarpukario laikotarpiu iš rytų pusės ribojosi su Sovietų Sąjunga, o pietryčiuose turėjo nedidelį sienos ruožą su Lenkija, pastarajai okupavus Vilniaus kraštą. 65 791,4 km² terito-

rijoje, 1939 m. duomenimis, gyveno 1 950 502 žmonės (55). 1939 m. Latvijoje buvo 6 067 įmonės, kurių didžioji dalis koncentravosi Rygoje. Ten veikė vagonų gamybos, žemės ūkio mašinų, elektros aparatų, trąšų, cemento, tekstilės, stiklo ir kitos įmonės. 1938 m. užregistruota 2 620 automobilių.

Kariuomenė. Ją modernizuoti latviai ėmė šiek tiek vėliau negu kitos regiono valstybės. Sudarinėti mobilizacijos planus naujom sąlygom jie pradėjo 1936/1937 metais, o 1938 m. jų rengimas įsibėgėjo. Latvijos finansų ministras Ekis pabrėžė, kad mokesčiai nebus mažinami, o krašto saugumui garantuoti atsiras dar ir papildomų (112, p.389). Nuo 1937 m. lėšų kariuomenei ne itin padaugėjo, ir tik 1939 m. jų padvigubėjo (154, p.99). Tuometinės Latvijos mobilizacinį rezervą sudarė 160 000 karių, tarp jų - 17 000 puskarininkių ir 4 000 karininkų. Karo atveju į veikiančiąją armiją planuota pašaukti 135 000 rezervistų ir apie 10 000 užnugario aprūpinimo karių (199). Teoriškai Latvijos kariuomenėje galėjo būti 200 000 žmonių, tačiau ekipuotės ir aprūpinimo ketvirtąjį dešimtmečio pabaigoje pakako tik 130 000 karių (152, p.785).

Generalinio štabo dėmesys buvo sutelktas į krašto gynybą. Sudarytas gynybos planas turėjo tris galimus variantus: „A“ - užpuolus iš rytų, „D“ - užpuolus iš pietų ir „K“ - užpuolus iš abiejų pusių. Planas „A“ buvo detaliausias ir suderintas su Estijos Generaliniu štabu. Reikia pažymėti, kad karinis Latvijos ir Estijos bendradarbiavimas prasidėjo dar 1921 m., pasirašius tokią sutartį, kuri 1923 ir 1934 buvo pratęsta, tačiau nepasiekė aukštesnio lygmens. Planas „A“ numatė gynybos liniją nuo Pskovo ežero į pietus iki Stamerienos ir Apės gyvenviečių. Pagrindinių jėgų priedangai staigaus užpuolimo atveju numatytos dvi priedangos pozicijos 20 - 40 km atstumu nuo sienos. Pagrindinės pajėgos gynybinėje linijoje turėjo įsitvirtinti per 2,5 paros nuo kovos veiksmų pradžios.

Planas „D“ patvirtintas 1938 m. liepos 2 d., o 1939 m. spalio mėn., įvedus sovietų karinius dalinius į Kuršą, buvo pakeistas. Planas Ventos ir Dubysos upių baseine numatė gynybos liniją, suderintą su Lietuvos Generaliniu štabu ir nukreiptą prieš Rytų Prūsiją. Buvo numatyti Latvijos kariuomenės veiksmai Lietuvos teritorijoje 60-70 kilometrų į šalies gilumą, tačiau juridškai bendradarbiavimo planas nebuvo užfiksuotas.

Trečiasis variantas „K“ buvo numatytas gynybai iš dviejų pusių, tačiau daugiau dėmesio susilaukė tik tuomet, kai Kurše buvo įvestos sovietų kariuomenės dalys. Sutelktos dvi divizijos pietų kryptimi, kaip buvo numatyta ir variante „D“, pagal dydį nenusileido sovietų dislokuotam junginiui ir turėjo atlaikyti priešo puolimą šia kryptimi. Latvijos kariuomenės veiksmams suformuoti judrūs motorizuoti daliniai, sudaryti iš štabo kuopos ir dviejų autotankų brigadų. Jų pagrindu iki 1942 metų planuota įkurti motopėstininkų pulkus. (Ten pat, p.782).

Sausumos pajėgos. Taikos metu Latvijos kariuomenėje buvo 4 pėstininkų divizijos, sunkiosios artilerijos pulkas, priešlėktuvinės artilerijos pulkas, atskiras artilerijos divizionas, autotankų brigada, ryšių batalionas ir inžinierių pulkas. Pėstininkų divizijos buvo sudarytos teritoriniu principu ir turėjo apskričių pavadinimus: Kurzemės, Vidžemės, Latgalos ir Žiemgalos. Jas sudarė štabas, trys pėstininkų ir vienas artilerijos pulkas, o Žiemgalos divizijoje papildomai kavalerijos pulkas (161, p.78-79, 101;166, p.2-3). Modernizuojant kariuomenę, Latvijoje labiausiai susirūpinta artilerijos parko didinimu. Įsigyta nemažai lauko patrankų Čekoslovakijoje ir priešlėktuvinės ginkluotės iš britų firmos „Vickers-Armstrong“ bei švedų „Bofors“ (197). (Verta pažymėti, kad tokią pat moderniausią priešlėktuvinės apsaugos sistemą tuo metu buvo

įsigijusi ir Lietuvos kariuomenė). Bendras 497 pabūklų ir 66 minosvaidžių skaičius (166, p.7) išties buvo įspūdingas.

Buvo stiprinamas batalionų vadų parengimas. 1936 m. jiems buvo surengti 5 mėnesių kursai Latvijos aukštojoje karo mokykloje (116). Tiesa, dar 1935 m. įsteigtas karo mokymo centras, kurio veiklą reglamentavo specialus įstatymas. Jis jungė Latvijos aukštąją karo mokyklą, karo mokyklą ir karininkų kursus, koordinavo visų specialybių specialistų ruošimą (114). Kaip ir daugelyje pasaulio valstybių Latvijoje žymiai padaugėjo automobilių ir motociklų (115).

Stipri parama buvo „Aizsargai“ - Latvijos šaulių organizacija, kurios tikslas - reikiamu momentu paremti kariuomenę ir policiją. Kiekvienas aizsargas namuose laikė ginklą bei uniformą ir gavęs signalą buvo pasirengęs atvykti į dislokacijos punktą. Ši organizacija veikė teritoriniu principu ir pagal valsčius sudarė 19 pėstininkų pulkų, geležinkeliečių pulką, aviacijos pulką ir tris jūrų divizionus. 1928-1939 m. jos narių skaičius nuo 23 962 išaugo iki 68 000 (161, p.90).

Oro pajėgos. Latvijos aviaciją sudarė 4 naikintuvų, 3 žvalgybinių lėktuvų, viena jūros žvalgybos, viena mokomoji ir viena pratybų eskadrilės. Didžioji aviacijos dalis dislokuota Rygoje (166, p.7-8). Panašiai kaip ir lietuviai, latviai turėjo savo lėktuvų konstruktorių Karlį Irbytį, kurio kelios konstrukcijos 1-12, 1-15, I-16, 1-17 ir 1-19 buvo naudojamos karo aviacijoje (161, p.81). Iki 1938 m. Latvijoje veikė tik du lėktuvų fabrikai, kuriuose buvo surenkamos importuotų lėktuvų dalys, tačiau gynybos potencialui didinti to nepakako. Todėl Latvijos vyriausybė sujungė minėtus fabrikus, elektrotechnikos gamyklą „VEF“ ir akcinę bendrovę „Tosmare“ Liepojoje į vieną įmonę ir parėmusi finansiškai įpareigojo gaminti karinius lėktuvus (113). 1939-aisiais joje

buvo pagaminti 1-17 bei 1-16. Tad iki sovietų okupacijos aviacija turėjo 150 karo lėktuvų. Didžiąją importinių karo lėktuvų dalį Latvija įsigijo 1938 m. Anglijoje (161, p.81-82). Nuo 1936 m. Lietuvos ir Latvijos aviatoriai glaudžiai bendradarbiavo ir keitėsi lakūnais stažuotojais (146).

Laivynas. Jį sudarė minininkas „Viršaitis“, du minų traleriai „Viesturs“ ir „Imantą“, ir du povandeniniai laivai „Ronis“ ir „Spidola“ (161, p.82-83; 191, p.43-44). Latviai taip pat turėjo motorinę valtį, plaukiojančią bazę „Varonis“ ir katerį „Brinums“. Laivyną parėmė Daugpilio Gryvoje dislokuotas trijų divizionų kranto apsaugos pulkas. Pulkas turėjo ryšio laivą „Artilėristas“ ir dvi desantines valtis „Granata“ ir „Šrapnelis“ (166, p.5,9). Laivyno modernizacija vyko gana lėtai, nes buvo sutelkta į sausumos pajėgas ir aviaciją, o dauguma esamų laivų pastatyti 1926 metais (161, p.82-83; 191, p.43-44). 1939 m. planuose numatyta papildomai pastatyti du povandeninius laivus ir keletą motorinių torpedinių katerių, tačiau nespėta (152, p.786).

Latviai tikrai vėlavo Europos karinės modernizacijos procese, tačiau sugebėjo parengti gana rimtus gynybos planus, kuriuos kaip ir Lietuvoje bei Estijoje beveik sužlugdė 1939-aisiais įvestos sovietų karinės bazės.

LENKIJA

Reikėjo pakeisti lig šiol buvusią karinę doktriną ir, išsižadėjus ofenzyvinių minčių, apsiriboti savo krašto gynyba.

Pulkininkas Machalskis (163, p.323)

Pagal dydį Lenkija buvo šeštoji Europoje (184, p.210), 1939 m. jos teritoriją su okupuotomis Ukrainos ir Lietuvos žemėmis sudarė 389 685 km², o šalyje gyveno 35 339 000 žmonių Tarpukario Lenkijos sienos ribojosi su Lietuva, Latvija, Sovietų Sąjunga, Rumunija, Čekoslovakija ir Vokietija. Didžiąją vals-

tybės dalį sudarė lygumos, o dauguma gyventojų vertėsi žemės ūkiu. Ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje, kai Vokietija pradėjo stipriai ruoštis karui, Lenkijoje pastebimai ėmė augti pramonė. Tai sąlygojo ir kariuomenės modernizavimo procesas.

Kariuomenė. Nuo 1923 m. perėjusią į taikos būvį Lenkijos kariuomenę sudarė 30 pėstininkų divizijų, 4 kavalerijos vadovybės štabai ir 17 kavalerijos brigadų, 10 šarvuotųjų batalionų, 10 aviacijos pulkų ir kiti daliniai. Kariuomenėje buvo 17 000 karininkų, daugiau kaip 30 000 puskarininkų ir apie 230 000 eilinių reguliariosios kariuomenės karių. Karo atveju ji turėjo padidėti iki 60 pėstininkų divizijų su pusantro milijono karių (163, p.18). O kartu su apmokytų karių atsarga Lenkijos karinės pajėgos galėjo pagausėti iki 3-3,5 mln. vyrų (96,123,148). Toks kariuomenės plėtros planas turėjo būti baigtas iki 1935 m., tačiau jį pavyko įvykdyti tik iš dalies.

Šioje situacijoje galima rasti nemažai panašumų su Lietuva. Ir Lietuvoje, ir Lenkijoje 1926 m. įvyko perversmai. Dėl diktatoriaus J.Pilsudskio veiksnių kariuomenės augimo procesas sulėtėjo. Pilsudskis buvo ganėtinai konservatyvus, nusistatęs prieš technines kariuomenės rūšis, ignoravo pažangos doktriną (163, p.18-19). Tik jam mirus ir naujuoju generaliniu inspektoriumi tapus Edwardui Rydz-Šmigly, procesai kariuomenėje ėmė keistis į gerąją pusę. Tai vėlgi primena panašius pasikeitimus Lietuvoje, kurie įvyko šiek tiek anksčiau, po 1934 m. birželio pučo.

1935 m. pabaigoje Lenkijos kariuomenės Generalinis štabas atliko palyginamąsias studijas su Vokietijos, Sovietų Sąjungos ir Prancūzijos kariuomenėmis. Rezultatai nedžiugino, nes parodė, kaip toli Lenkijos kariuomenė buvo atsilikusi (163, p.19; 176, p.252-255). Sudarytas modernizacijos planas turėjo atnaujinti Lenkijos sausumos kariuomenę, aviaciją ir laivyną. Jis buvo išdėstytas šešerių metų laikotarpiui. Kasmet karinėms reikmėms numatyti skirti po 790-800 mln. zlotų, tačiau

Generaliniam štabui gauti tokias lėšas buvo sunku - realios valstybės galimybės tesiekė 500-550 mln. zlotų. Teko ieškoti naujų finansavimo šaltinių.

Atsižvelgus į esamą padėtį, planą galutinai tikėtasi įvykdyti per dešimtį metų. Daugiausia lėšų numatyta skirti sausumos kariuomenei - 44,5%, aviacijai - 19,6%, priešlėktuvinei apsaugai - 16,5%, karinei pramonei - 10,6%, fortifikaciniams įrenginiams - 3,8%, o laivynui - tik 2,5% (163, p.35-37). 1936 m. balandį įkurtas Tautinio gynimo fondas (194, p.82-83) 1937 m. patvirtintas įstatymu (119). Jo veikla buvo savanoriška, apėmė visą valstybę ir padėjo finansiškai remti kariuomenės reformas.

Apskritai tarpukario Lenkijos išlaidos kariuomenei buvo žymiai didesnės negu kitų nagrinėjamų valstybių ir viršijo 30% ribą. Pertvarkant kariuomenę, atsiribota nuo puolamųjų planų ir susirūpinta savos valstybės gynyba.

Sausumos pajėgos. Dar prieš įgyvendinant modernizacijos planą, Lenkija ginklavosi. 1934 m. suvienodinti šautuvai ir panaikinta ligi tol buvusi jų įvairovė. 1935 m. kariuomenę, pirmiausia pasienio dalinius, imta motorizuoti. Naujuosiuose daliniuose buvo 1-2 būriai tankečių, šarvuotųjų būrys ir artilerijos baterija ant sunkvežimių (123). 1936 m. gegužį suderinta kariuomenės vadovybės struktūra nuo valstybės prezidento iki reguliariosios kariuomenės (163, p.76-79).

Generalinis štabas buvo susirūpinęs naujais mobilizaciniais planais, nes senieji neatitiko realių poreikių. Jau 1938 m. balandį sudarytas planas „W“, skirtas konflikto tiek iš Vakarų, tiek ir iš Rytų atveju. (Ten pat, p.86-87; 176, p.33-36). Tam tikslui buvo rengiami ir operatyviniai planai. Daugiausia dėmesio skirta Rytų krypties planui; jis baigtas 1939 m. kovo mėnesį. (Čia ir toliau - 163, p.87, 111, 115, 118, 120-122, 125-130, 132).

Pertvarkant pėstininkų dalinius, pagrindiniu taktiniu vienetu išliko divizija. Susirūpinta pėstininkų ginkluote. Jie aprūpinti minosvaidžiais, granatsvaidžiais bei kita ginkluote. Kad ir kaip būtų keista, nenumatyta pėstininkų dalinių motorizacija, išskyrus divizijos štabą. Intensyviau imti mokyti visų lygių pėstininkai. 1936 m. Pėstininkų departamente sukurta Tautinės gynybos struktūra, jungianti sukarintas visuomenines organizacijas ir siekianti labiau priartinti prie valstybės gynimo klausimų visuomenę. 1939 m. šioje struktūroje buvo 51 600 parengtų įvairaus rango karių.

Lenkijos kavalerijos padėtis buvo išskirtinė. Šią tendenciją lėmė istorinės tradicijos. Kavalerija turėjo 40 pulkų, kurie sudarė 15 brigadų. Kavalerijos brigadoje atsirado dviratinių ir tankečių kuopos, o kavalerijos pulkas papildomai sustiprintas lengvosios artilerijos baterija. Į brigadą karo atveju buvo planuojama įtraukti stiprų motorizuotą dalinį, susidedantį iš tankų, tankečių ir motorizuotos kulkosvaidžių kuopų (123; 163, p.153-154). 1937 m. kavalerijos struktūra pertvarkyta, ir po reorganizacijos liko 11 brigadų - keturių ir trijų pulkų sudėties. Tačiau ji buvo silpnai apginkluota, ir apskritai šią kariuomenės rūšį išlaikyti atsiėjo brangiai, o jos kovinė vertė buvo menka. (Čia ir toliau - 163, p.157, 166, 184, 187, 195, 198, 252, 256, 257).

Panaši buvo ir artilerijos padėtis. Nepaisant modernizavimo planų, 1936-1939 metais ji buvo silpna ir kiekiu, ir kokybe. Kiek kitaip žiūrėta į šarvuotus dalinius, kurie busimajame kare turėjo atlikti lemiamą vaidmenį. Lenkijoje šarvuotųjų ir tankų daliniai imti kurti dar 1930-aisiais, o įvykdžius 1936 metų modernizacijos planą, kariuomenėje turėjo būti 955 įvairūs tankai, 88 šarvuoti automobiliai ir 10 šarvuotų traukinių. Iki 1939 m. suspėta planą įgyvendinti tik 50%. Kartu buvo didinamas ir kitų transporto priemonių kiekis, reorganizuojami sausumos kariuomenės inžinerijos, ryšių daliniai.

dinti savo kariuomenę ir jau 1920 m. sudarė su Prancūzija karinę konvenciją, kuri numatė abiejų valstybių bendradarbiavimą, jei kiltų konfliktas su Vokietija. Prancūzija įsipareigojo mobilizuoti 80 pėstininkų divizijų, tarp jų - 55 pirmojo ešelono divizijas, Belgija - 12 aktyviųjų ir 6 rezervines divizijas. Kiekvienoje divizijoje nustatytas artilerijos ir lėktuvų skaičius. Belgija įsipareigojo sudaryti koordinuotą rytinių sienų gynybos planą.

1926 m. pasirašius Lokarno sutartį, kuri garantavo rytinės Belgijos sienos apsaugą, buvo sumažintas privalomos karinės tarnybos laikas iki 8-14 mėnesių, ir tai susilpnino kariuomenę. O dėl ūkio krizės trečiojo dešimtmečio pabaigoje kariuomenė buvo dar labiau sumažinta. 1932 m. Belgijos kariuomenę sudarė 86 384 kareiviai ir 5 025 karininkai, iš kurių metropolijoje vienu buvo 68 920, kitų - 4 820, o 1936 m. tesiekė 44 000 karių (78, 84). Pabūklų ir minosvaidžių buvo apie 500, šarvuotų automobilių - 12, o tankų - tik 14. Iš 195 lėktuvų 89 buvo remontuojami (185, p.181-182).

Vokietijos ginklavimasis ir paastrėjusi situacija Europoje privertė belgus didinti gynybos išlaidas. Valstybėje imtos labiau propaguoti neutralumo idėjos. Baimindamiesi prancūzų konflikto su vokiečiais, belgai valstybės pietuose statė pagrindinių įtvirtinimų liniją, pavadintą tautine tvirtove (*reduit national*), už kurios galėtų pasitraukti tos krašto dalies gyventojai, užleisdami teritoriją vokiečių ir prancūzų kariuomenių veiksams. Paveiktas ginklavimosi tempų Vokietijoje, 1935 m. Belgijos karalius kreipėsi į tautą, prašydamas palaikyti vyriausybę, kuri parengė ginkluotųjų pajėgų reorganizacijos planą (82).

1936 m. Vokietijai sulaužius Lokarno susitarimus, Leopoldas III paskelbė valstybės neutralitetą, kurį patvirtino ir belgų parlamentas (185). Tais pačiais metais privalomos tarnybos laikas padidintas

3-4 mėnesiais (78). 1937 m. vadovaujantis ginkluotųjų pajėgų reorganizacijos planu, parlamentui buvo pateiktas projektas, pagal kurį Belgijos kariuomenė turėjo būti iki 1942 metų pertvarkyta (81). Nepaisydama neutraliteto, Belgija stabiliai didino karines išlaidas, susijusias su modernizacija. 1938 m. kariuomenė išaugo iki 90 000 žmonių. Mobilizacijos atveju planuota pašaukti 800-900 tūkst. žmonių, tarp kurių turėjo būti 550 000 veikiančios kariuomenės karių. Mobilizaciniuose planuose numatyta sutelkti 7 korpusus, sudarytus iš 22 divizijų.

Sausumos kariuomenė. Belgijos kariuomenė teritoriniu principu buvo padalyta į 4 apygardas, kuriose išdėstyti 3 pėstininkų korpusai ir 1 kavalerijos korpusas, 2 pulkų sudėties artilerijos brigada, priešlėktuvinės apsaugos pulkas, inžinerijos ir kitų tarnybų daliniai. Korpusą sudarė 2 akademinės sudėties divizijos, turinčios po 3 pėstininkų pulkus. Mobilizacijos atveju divizijos turėjo padvigubėti. 1934 m. sudaryta gana mobili, aprūpinta dviračiais ir motociklais, skirta sienos priedangai Ardėnų šaulių rinktinė. Tais pačiais metais šių šaulių paramai buvo suformuota motorizuota artilerijos grupė. Kavalerijos korpusą taip pat sudarė 2 divizijos po 3 kavalerijos ir 1 dviratininkų pulką.

Visa valstybės teritorija buvo išraizgyta įtvirtinimų linijomis. Pagal ginkluotųjų pajėgų reformos planą imtasi visų priemonių patikimai priedangai sukurti, reikiams ginklams įsigyti, priešlėktuvinei ir priešdujinei gyventojų apsaugai laiduoti, įtvirtinimams tobulinti, pramonei pritaikyti karo reikmėms (98, p.12-14). Kuriant patikimą priedangą, dalis dalinių perdislokuoti arčiau sienos. Prailgintas tarnybos laikas leido padidinti karių skaičių. Taip pat buvo aktyviai motorizuojama kavalerija ir pertvarkomi Ardėnų šauliai. Kiekvienas kavalerijos pulkas padalytas pusiau. Juose atsirado motocik-

lininkų eskadronai, lydymų ir prieštankinių pabūklų baterijos ir lengvųjų tankų kuopos. Vėliau į juos papildomai įtraukti dviratėninkų batalionai (76).

Išigyjant ginklus, daugiausia lėšų skirta kavalerijos poreikiams, priešlėktuviniams ir prieštankiniams pabūklams, ryšio bei sekimo priemonėms. Greta lengvosios ginkluotės belgai gaminosi ir kai kuriuos artilerinius modelius (79), tačiau artilerijos motorizacija iki karo su Vokietija buvo tik pradėta (185, p.183). Be karinių priemonių, priešlėktuvinei ir priešdujinei gyventojų apsaugai belgai sukūrė dar ir perspėjimų apie oro pavojų tinklą (77). Tobulinant įtvirtinimus, buvo statomi nauji fortai, taip pat nauja gynybos linija palei Olandijos sieną. Vienas svarbiausių reorganizacijos darbų - decentralizuojama Liežo karinė pramonė (numatyta perkelti įmones į vakarinę valstybės dalį), apsirūpinama kuru ir plečiamas Zebriugės (Zeebrugges) uostas (98, p.15).

Oro pajėgos. Belgijos karo aviaciją sudarė 3 pulkai. Pirmajame buvo 3 žvalgomosios grupės, antrajame - 3 naikintuvų grupės, trečiajame - tolimosios žvalgybos ir mišrios grupės. Turėta apie 200 karinių lėktuvų (185, p.182) iš bendro 700 lėktuvų skaičiaus. Buvo 3 aviacijos mokyklos ir pagalbinių aviacijos įstaių (80, 96). Tačiau apskritai modernizuojant kariuomenę labiau rūpintasi sausumos kariuomene nei aviacija.

Laivynas. Buvo tik keletas pasenusių pakrantės apsaugos laivų. Per karinės modernizacijos procesą į laivyną žiūrėta labai atsainiai.

1936 m. nutrūkus belgų ir prancūzų kariniam bendradarbiavimui, Generalinis štabas turėjo sudaryti naujus valstybės gynybos planus. Pirmasis, „Rytai“, buvo skirtas galimam karui su Vokietija. Antrasis, „Pietūs“, turėjo užtikrinti pietinės Belgijos sienos su Prancūzija gynybą (185,

1.182-183). Šie planai numatė ir belgų kariuomenės divizijų išdėstymą. 1938 m. vasarą Spa rajone surengti manevrai plano „Pietūs“ veiksmams suderinti.

Prasidėjęs karas su Vokietija parodė, kad reformos Belgijoje buvo vykdomos teisingai, tačiau žaibiškam vokiečių motorizuotos kariuomenės smūgiui, paremtam aviacija, belgai kartu su olandais ir prancūzais neatsispyrė. Pagrindinius įtvirtinimus prieš kariuomenę apėjo ir privertė belgus kapituliuoti. Prieš žaibišką puolimą nepajėgi buvo ir mobilizacija (83).

ČEKOSLOVAKIJA

Norėdami gyventi taikoje, mes renгамės tik ginti savo tautą ir valstybę.

E.Benešas (125)

Čekoslovakijos Respublikoje, sąlygiškai nedidelėje 140 400 km² ploto valstybėje, anuomet gyveno 14,7 milijono žmonių. Tačiau tai buvo pramoninė valstybė, turinti pajėgią motorų ir mašinų gamybos, aviacijos, chemijos, žemės ūkio ir pirmiausia karinę pramonę. Čekoslovakijoje buvo sutelkta didesnė dalis buvusios Austro-Vengrijos karinės pramonės. Didžiuliuose Škodos fabrikuose dirbo daugiau nei 40 tūkstančių darbininkų.

Kariuomenė. Lenkų žvalgybos duomenimis, čekai ir slovakai turėjo 13 aviacinės įrangos gamyklų, 6 pabūklų fabrikus, 8 automatų ir kulkosvaidžių fabrikus, 6 amunicijos ir granatų gamyklas, 7 tankų, šarvuotų automobilių ir traukinių fabrikus, 5 nuodingųjų dujų gamyklas ir 8 dujokaukių fabrikus (185, p.131). Čekoslovakijos karinė pramonė ne tik aprūpino savo valstybės poreikius, bet ir tiekė ginklų kitoms šalims. Ginklai tiekti Mažosios Antantės, Balkanų valstybėms, o XX a. ketvirtajame dešimtmetyje - ir Baltijos kraštams. Baiminantis Vokietijos invazijos, daugelis karinės pramonės įmonių buvo perkeltos į šalies gilumą - Moraviją ir Slovakiją, kurios turėjo tapti paskutiniu ju valstybės gynybos bastionu.

Čekoslovakija visą laiką buvo grandis, jungianti Sovietų Sąjungos ir Prancūzijos jėgas. Per visą tarpukarį ji rėmė didžiųjų valstybių politiką, pati būdama tik jos įrankiu (97, p.488).

1924 m. Čekoslovakija turėjo apie 150 000 ginkluotų žmonių, tarp jų -10 289 karininkų (185, p.132). Karo atveju į rikiuotę buvo galima pašaukti 350 000 žmonių, vėliau - 650 000 ir suformuoti 17 keturių pulkų sudėties pėstininkų divizijų, 3 kalnų divizijas, 2 kalnų ir 3 kavalerijos brigadas.

1926 m. Čekoslovakijos kariuomenę sudarė 12 pėstininkų divizijų, 2 kalnų, 3 kavalerijos, 2 sunkiosios artilerijos brigados, 1 priešlėktuvinės artilerijos pulkas, 1 minosvaidžių pulkas, 3 dviratinių kuopos, 5 inžineriniai pulkai, 1 telegrafistų pulkas, 1 geležinkeliečių pulkas, 3 automobilininkų pulkai, 5 gurguolės divizionai ir 10 pasienio apsaugos batalionų. Iki 1933 m. divizijų artilerijos pulkų skaičius išaugo iki 11, priešlėktuvinės artilerijos - iki 3 pulkų, o šarvuotųjų daliniai dar buvo gana silpni. Karo aviacija turėjo 600-650 lėktuvų, kurie sudarė 33 eskadriles, suskirstytas į 6 aviacijos pulkus.

1933 m. pradėta modernizuoti karo aviacija, todėl buvo išstumiami prancūziška įranga ir keičiama sava. Aviacijos pramonė valstybėje nuolat augo. Tam tikru laikotarpiu Škodos fabrikuose netgi gaminti kai kurių vokiečių lėktuvų prototipai.

Militarizuojantis Vokietijai, 1932 m. pabaigoje Čekoslovakijos vyriausybė nusprendė didinti gynybinę krašto galią. Buvo planuojama maždaug per ketverius metus pasiruošti sunkiai krizei. 1933 m. spalio mėnesį sukurta Tautinės gynybos taryba, 1934 m. privalomos karinės tarnybos laikas pratęstas iki 2 metų. Valstybės prezidentas T.G.Masarykas, būdamas ir vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, pabrėžė, kad valstybės saugumo interesai privalo būti svarbiausi, o daugiausia dėmesio turi būti skiriama ginkluotosioms pajėgoms motorizuoti ir aviacijai išplėsti (107).

1937 m. vasarį naujasis Čekoslovakijos prezidentas E.Benešas dar sykį pakartavo savo pirmtako žodžius (125). 1936 m. paskelbtas krašto gynybos ir tautos veikslių karo atveju įstatymas. Sukūrus tinkamą įstatymų bazę, išaugo ginklavimosi kreditai, buvo plečiamos sausumos ir oro pajėgos, statomi fortifikaciniai įrenginiai (185, p.133). 1937 m. karinis biudžetas kone padvigubintas (86). Padidinta sunkvežimių gamyba, geresniam susisiekimui numatyta papildomai išplėsti plentų tinklą. Ruošiamas priverstinio visų piliečių rengimo karui įstatymas (88). 1938 m. sustiprėjus karo pavojui iš Vokietijos, dar kartą prailgintas karinės prievolės laikas iki 3 metų, kad atsirastų didesnė mobilizacinė apmokytų karių atsarga (102).

Sausumos kariuomenė. Vietoj keturių pulkų divizijos, prancūziškos 1914 metų divizijos kopijos, buvo formuojamos trijų pulkų divizijos, papildomai turinčios po vieną sunkiosios ir lengvosios artilerijos pulką ir kitas pagalbines tarnybas. Jau 1938 m. Čekoslovakijos sausumos kariuomenės ginkluotė buvo pati naujausia ir labai geros kokybės. Per 1935-1938 metus amunicijos atsargos patrigubintos, o pėstininkų lengvosios ginkluotės atsargos siekė 1,2 mln. šautuvų ir 62 tūkst. įvairių tipų kulkosvaidžių. 1933 metais suaktyvinta šarvuotos technikos gamyba, ir jau 1934-1938 metais pradėti gaminti nauji tankai LT 35, LT 38 (182, p.323-327) ir V-8-H. Juos pirkto ir užsienio valstybės - Iranas, Rumunija, Švedija, Šveicarija, Peru (185, p.134), ir Lietuva (41, 1.278, 279). Be to, buvo gaminama ir kita šarvuota technika.

Iki 1938 m. sukurti 4 judrūs daliniai, aprūpinti šarvuota technika. Motorizuotųjų dalinių sujungimas su lėtesne kavalerija susilaukė čekoslovakų karininkų kritikos, tačiau tai buvo geresnis variantas negu šarvuotos technikos išskirstymas po pėstininkų dalinius. Iki 1938 m. taip pat buvo visiškai motorizuota viena pėstininkų

divizija. Tad čekai ir slovakai turėjo 5 didelius kovinius vienetus, galinems didesnę atstumą įveikti greitu maršu. Šiuose daliniuose buvo apie 600 tankų ir šarvuotų automobilių (185,1.135-136). Viena stipriausių sausumos kariuomenėje buvo artilerija, kuriai nuolat kurti modernūs pabūklai (85, 87, 89).

Iki 1938 m. balandžio 1 d. Čekoslovakija turėjo 15 lengvosios artilerijos pulkų, kurie priklausė pėstininkų divizionams, ir 2 kalnų artilerijos pulkus, taip pat daug kitų savarankiškų artilerijos dalių. Sudaryta mobilizacinė artilerijos pabūklų atsarga leido padvigubinti artilerijos dalių skaičių. Šiek tiek blogesnė buvo priešlėktuvinė ir prieštankinė apsaugos padėtis. 1936 m. priešlėktuvinė artilerija vis dar turėjo daug senų austriškų pabūklų. Tačiau trūkumai buvo nuolat taisomi. 1934-1936 metais sukurta ligi tol nebūta 7 korpusų vadovybė, be to, veikė sričių vadovybė, kuri vykdė armijų vadovybės vaidmenį. Tada Čekoslovakijoje imta gausiai statyti fortifikacinius įrengimus - nuo fortų iki įvairiausių įtvirtinimų - ir tam negailėta lėšų, nors sumos viršijo milijardus kronų. 1935 m. Prahoje įkurta Fortifikacinių darbų direkcija, tačiau iki 1938-ųjų krizės ne visi darbai buvo baigti (185, p.137,138, 141-142).

Oro pajėgos. 1933-1936 metų tarpsnį Čekoslovakijoje būtų galima pavadinti didžiulės aviacijos pažangos periodu. Specializuotuose branduoliuose buvo rengiami lakūnai pilotai ir pagalbinis personalas. 1935 m. civilinę aviaciją pradėta tvarkyti kaip karinio rengimo organizaciją. Didžiulių pastangų pareikalavo nakties ir dienos bombonešių prototipų statyba (89). Nors buvo sukurta daug naujų lėktuvų modelių, 1937 m. iš Sovietų Sąjungos pirkti 30 vidutinių bombonešių SB-2, ir su jos licencija pradėti gaminti savi B-71. 1934 m. Čekoslovakija turėjo 960 lėktuvų, aviacijos personalas siekė 8 400

žmonių. 1938 m. išaugus eskadrilių skaičiui iki 55, septyniuose aviacijos pulkuose buvo 1 369 lėktuvai.

Gresiant kariniam konfliktui su Vokietija, 1938 metų rugsėjo 27 d. mobilizuotas Čekoslovakijos ginkluotasis pajėgas sudarė 17 pėstininkų divizionų, 4 greitosios divizionijos, 6 rezervo divizionijos, šimtatūkstantinė tvirtovių kariuomenė ir armijų bei korpusų daliniai. Iš viso buvo 586 000 karių. Vokiečiai, kaip ir anuometinė pasaulio viešoji nuomonė, deramai neįvertino Čekoslovakijos. Santykinai nedidelė valstybė disponavo dideliu gynybos potencialu, o vertinant mobilizacines galimybes, ji buvo šeštoji Europoje ir aštuntoji pasaulyje (185,1.139,149-150).

Europa dar nebuvo pasirengusi Antrajam pasauliniam karui. Nuolaidžiaujant didžiosioms valstybėms, vokiečiams atsirado galimybė be karo veiksmų užimti naujas teritorijas. Realiai įvertinti čekų ir slovakų karines galimybes gana sunku, tačiau su sava ginkluota galia Čekoslovakija galėjo pasipriešinti Vokietijai.

GENEROLO STASIO RAŠTIKIO REFORMOS

AKTYVIŲ VEIKSMŲ PLANAS

Mes turime būti pasirengę gintis, nes tas, kas ginasi, yra ir kitų gerbiamas, ir nežūsta.

S.Raštikis (134, p.227)

Po nepavykusio karinio pučo 1934 metų birželio 7 d. perversmo organizavimu apkaltintą Kariuomenės štabo viršininką Petrą Kubiliūną pakeitė Stasys Raštikis. Svarbios valstybinės pareigos patikėtos karininkui, giminystės ryšiais susijusiam su prezidento A.Smetonos šeima, bet, antra vertus, būtų sunku šį žmogų apkaltinti neveiklumu ir aklu partinės linijos vykdumu.

Užėmęs Generalinio štabo viršininko postą Raštikis kariniuose dalykuose nebuvo naujokas. Jis dalyvavo kovose dėl ne-

priklausomybės, nuo 1922 metų dirbo Generalinio štabo Žvalgybos skyriuje, o po 1926 metų gruodžio 17 d. tapo jo viršininku. 1930 metais išvyko mokytis į Vokietijos karo akademiją. 1932 metais grįžo į Lietuvą neužbaigęs studijų, bet gavęs pažymėjimą, kuris suteikė teisę dirbti štabe. Lietuvoje Raštikis paskiriamas į 5-ąjį pėstininkų pulką vado padėjėju. Kartu jis buvo Vytauto Didžiojo karininkų kursų lektorius, dėstė karo meno istoriją. (Šio kurso rankraštis saugomas Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriuje).

Raštikis savo veiklą štabe kaip ir daugelis jo pirmtakų pradėjo reformomis. Daugelis tyrinėtojų jam priskiria visus kariuomenės pertvarkymo nuopelnus (61, p.431-434; 181, 1.42), tačiau rasti archyviniai dokumentai atskleidžia šiek tiek kitokį vaizdą. Jais remiantis galima teigti, kad Raštikis pasinaudojo savo kolegos Škirpos atliktu darbu, šiek tiek jį papildė ir pasistengė, kad planai būtų įgyvendinti.

Čia vėl tenka grįžti prie Škirpos asmenybės. Kaip dažnai atsitinka, ir geriausių draugų santykiuose pasitaiko lūžių, po kurių bičiuliai atitolsta. Škirpa su Raštikiu buvo seni pažįstami. Kovų dėl nepriklausomybės metu Raštikis tarnavo Škirpos vadovaujame 5-ajame pėstininkų pulke. Vėliau abu dirbo žvalgyboje, o kai pulkininkas leitenantas Škirpa 1926 01 01 tapo žvalgybos šefu, kapitonas Raštikis vėl buvo jo valdinys (153, 1.126-127). Abu juos siejo ne tik tarnybiniai kontaktai, bet ir draugystė. Škirpa pasirūpino, kad vokiečių karinė vadovybė išduotų nebaigusiam Vokietijoje karo akademijos Lietuvos karininkui rekomendacinį liudijimą, nurodantį, kokiame štabe jis galėtų dirbti. Raštikiui tapus Generalinio štabo viršininku, o vėliau ir kariuomenės vadu, Škirpa vylėsi grįžti iš užsienio ir atnaujinti karinę tarnybą. Tačiau Raštikis pasiūlė jam pereiti į Užsienio reikalų ministeriją, motyvuodamas tuo, kad Respublikos prezidentas nesutiko

paskirti jo 7-ojo pėstininkų pulko vadu Klaipėdoje. Tuomet bičiulių keliai išsiskyrė.

Škirpa, praradęs viltį sugrįžti į rikiuotės tarnybą, bandė susitvarkyti socialines garantijas. Vienos komandiruotės metu jis bandė pasimatyti su Raštikiu, tačiau šis vietoj savęs atsiuntė pulkininką J.Černių (73, p.23, 37, 41). Tai Škirpą paskatino apsispręsti, ir po to jis nutolo nuo kariuomenės gyvenimo.

Tapęs faktišku kariuomenės vadu, Raštikis ėmė rūpintis kariuomenės reorganizavimu. Visi suprato, kad neišvengiamai artėja naujas karas, ir būtina pasirūpinti mažos Europos valstybės saugumu. Kalbėdamas apie tokią padėtį, Raštikis savo atsiminimuose išdėstė dešimt tezių, pagal kurias turėtų būti modernizuojama kariuomenė:

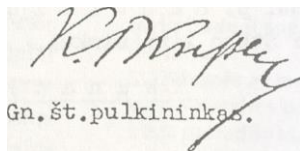
- 1) Jei galima, išgauti visų didžiųjų kaimynų garantijas saugoti Lietuvai, t.y. siekti, kad Lietuvos nepriklausomybė ir jos saugumas rūpėtų visoms didelėms Lietuvą apsupančioms valstybėms.
- 2) Jokiu būdu nesipykti tuo pačiu laiku su visais dideliais kaimynais - vokiečiais, lenkais ir rusais.
- 3) Sudaryti karinę sąjungą su Latvija ir Estija. Siekti, jei tai pavyktų, praplėsti tokią sąjungą iki Suomijos ir Švedijos.
- 4) Jei vienas didelis kaimynas pultų mus, būtinai turėtume turėti tikrą paramą iš kito didelio kaimyno.
- 5) Ginkluotas konfliktas su dviem kaimynais arba konfliktas su vienu didžiuoju kaimynu, paliekant mus vienus ir izoliuotus nuo kitų paramos ir pagalbos, bus aiški katastrofa.
- 6) Ginkluoto konflikto metu (turima galvoje konfliktas tik su vienu didžiuoju kaimynu) mūsų kariuomenė turės gintis ir laimėti laiką tol, kol ateis stipresnio draugo pagalba.
- 7) Kariuomenė turėtų būti paruošta taip, kad tokiu būdu ji sugebėtų išlošti bent dvi savaites laiko.
- 8) Didesnės ar mažesnės dalies ar net ir visos savo valstybės teritorijos neišvengiamas laikinis praradimas, išsaugojus savo vyriausybę ir kariuomenę, neturėtų bauginti, nes tai būtų pateisinama dideliame tikslui pasiekti.
- 9) Veikiančios kariuomenės užnugario saugumas ir pagalba iš dalies turi būti iš anksto garantuoti.

Tamsta atliktame darbe rasi sau naudingų pasiūlymų ir samprotavimų mii n p visiems labai rūpima mūsų ginkluotosios pajėgos problema,,.

Dar viena pastaba. Jau baigiant darbą, gavau iš Vyriausiojo Štabo organizacijos skyriaus faktinus davinius apie mūsų naujokų kontingentą paskutiniųjų 4 metų. Jie žymiai skiriasi nuo teoretinio naujokų kontingento, padėto kariuomenės sudėties apskaitliavimų pagrindas, kurį aš paėmiau iš Lietuvos Statistikos Metraščio. Kodėl toks skirtumas gavosi - neturiu galimybės išaiškinti. Kadangi Statistikos Metraštis yra oficialus leidinys, tai neturiu pamato jam netikėti. Taip pat negaliu ginčyti ir davinių, man post factum prisiūtų iš Organizacijos Skyriaus. Bet iš esmės, tai atliktojo darbo vertės nemažina. Jei pasirodytų, kad Organizacijos Skyriaus daviniai yra teisingieji, tai visus apskaitliavimus tektų tik pervesti sulig šiais pastaraisiais. Kadangi tada naujokų kontingentas būtų 5-6000 vyrų mažesnis, kaip mano paimtasis iš Statistikos Metraščio, tai manau, būtų galima palikti aktyviajai tarnybai dabartinius 18 mėnesių, kas būtų netik sveika kariuomenės mokymo atžvilgiu, bet ir palengvintų puskarininkų parengimo klausimą. Tuo labiau, kad kariuomenės užlaidymo išlaidos, kad ir palikus 18 mėnesių tarnybos laiką, bet sumažinus ikmetinį naujokų kontingentą ant paminėto skaičiaus, vargu ar padidėtų.-

Pasinaudodamas ta proga, prašau Tamsto s, aukštai gerbiamas Pone Pulkininke, teiktis priimti mano gilios pagarbos pareiškimus.

Gn. št. pulkininkas.

etuvos karo atašė Vokietijoje gen. št. pik. K.Škirpos laiškas Vyriausiojo štabo šininkui gen. št. pik. ltn. S.Raštikiui

etuvos centrinis valstybės archyvas. F.929. Ap.3. B.446

10) Dideliam konfliktui prasidėjus (turint galvoje pasaulinį karą), iškiltų nauji politiniai ir kariniai uždaviniai, kurių iš anksto negalima smulkiau numatyti.

Raštikio nuomone, įvertinus Lietuvos galimybes, kariuomenę turėjo sudaryti keturios gana stiprios pėstininkų divizijos su šarvuočių, aviacijos, kavalerijos, karo technikos, priešlėktuvinės ir priešstankinės apsaugos dalimis; ateityje divizijų skaičių numatyta padidinti iki šešių. Tam reikėjo paruošti ir ginklų atsargą. Nepajėgus iš karto jas apginkluoti, Raštikis, be keturių divizijų, numatė dvi mažiau ginkluotas pėstininkų brigadas. Taip pat reikėjo pertvarkyti pasenusius mobilizacinius planus, pagal galimybes motorizuoti kariuomenę, kurios pagrindas būtų kavalerija. Planuota padidinti šarvuočių dalinius, sunkiąją artileriją, kurios iki reformų visiškai nebuvo, karo aviaciją, priešstankinius ginklus, jūros kranto apsaugą, taip pat papildomai įsteigti atskirą priešlėktuvinę rinktinę, raitosios artilerijos grupę, antrąjį inžinerijos batalioną ir kitus dalinius (71, p.324-327).

Nepavyko aptikti detalaus Raštikio reformų plano, tačiau rasta puiki gen.št.plk. Škirpos 1934 m. lapkričio 1 d. parengta 212 lapų Lietuvos kariuomenės studija (48,1.7-219). Šiame dokumente išsamiai išanalizuota kariuomenės padėtis, strateginė Lietuvos ginkluotųjų pajėgų koncepcija, organizavimas, sienų priedangos problemos, teritorinė kariuomenė, įdėta kariuomenės mokymo schema, apskaičiuotos išlaidos, aptarta mobilizacija, ginklų ir amunicijos klausimai, dvasinis ginkluotųjų pajėgų stiprinimas ir pateiktas detalus planas, kaip reikėtų pertvarkyti kariuomenę per dvylika metų. Ten pat yra dešimt detalizuojančių apmąstymų schemų.

Drįsčiau teigti, kad Raštikio reformų pagrindą sudarė kaip tik šis Škirpos sudarytas kariuomenės pertvarkymo projektas. Tai matyti ne tik iš medžiagos, bet ir iš Škirpos laiško Raštikiui. Škirpa jį pa-

siuntė „(...) kovų už Lietuvos Nepriklausomybę draugui, nūnai tapusiam mano [Škirpos] aukštu viršininku“, siekdamas tobulinti karines pajėgas, į kurias, vėl gresiant išorės pavojams, buvo nukreiptos visos tautos viltys (žr. *laiško faksimilę*; ten pat, 1.7-8).

Labai keista, kad Raštikis, minėdamas tą patį dokumentą savo atsiminimuose, teigia negalėjęs pasinaudoti Škirpos siūlomais samprotavimais ir priduria, kad svarbiausios Škirpos mintys sutapo su jo mintimis, ir už tai jis dėkingas jam (71, p.322)! Nesinori sumenkinti Raštikio nuopelnų modernizuojant ir pertvarkant kariuomenę, tačiau, regis, ne mažesni nuopelnai turėtų būti priskirti Škirpai, kuris, kaip minėta, dar 1926 m. pradėjo pribrėndusias reformas kariuomenėje, tačiau dėl susiklosčiusios politinės padėties negalėjo jų pratęsti.

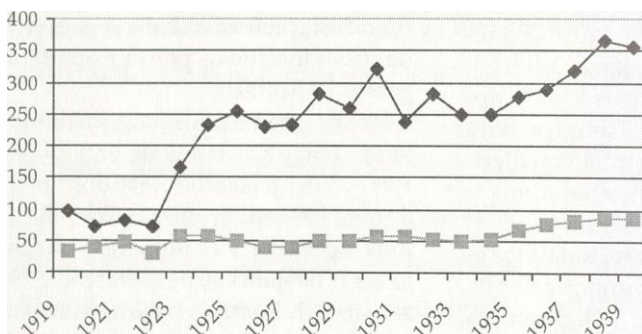
Pirmiausia Raštikis kaip štabo viršininkas parengė Kariuomenės vadovybės įstatymą, kurį paskelbė Respublikos prezidentas 1934 m. gruodžio 31 d. Šis įstatymas apibrėžė kariuomenės vadovybės teises ir nustatė karinę hierarchiją. 1935 m. sausio 1 d. Raštikis paskiriamas kariuomenės vadu. Nuo šio momento jis jau galėjo teikti reformų planą ir jį įgyvendinti. Pirmomis sausio dienomis apsvarsčius planą nauju įstatymu numatytoje Gynbos taryboje, jis buvo patvirtintas. Reformos kariuomenėje išdėstytos septyneriems metams (iki 1942-ųjų). Nepaprastosioms Krašto apsaugos ministerijos išlaidoms numatyta skirti 175 mln. litų - po 25 mln. kasmet (71, p.342-345). Išlaidos kariuomenei padidėjo nuo 18-19 iki 23-25 procentų, nors tai neatitiko realių valstybės išlaidų augimo tendencijų (žr. 2, 3, 4 *lenteles*).

Lygindami su kitomis aptariamomis valstybėmis, galime pastebėti, kad pirmaisiais reformų metais (1935-1937) Lietuvos kariuomenės išlaidos buvo didesnės negu jų skirta Suomijoje ar Latvi-

Valstybės biudžeto ir krašto apsaugos ministerijos išlaidos 1919-1939 m. (tūkst. litų)

Metai	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Valstybės	95324.2	70597.1	81340.1	70764.2	166024.2	232324.7	254837.1
Krašto aps.min.	31836.5	39432.8	46816.9	30370.1	56230.9	55942.8	49699.0
Metai	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Valstybės	228760.9	230903.4	280481	259966.2	320627	237806.3	282196.4
Krašto aps.min.	39355.9	40728.0	49089.0	49354.0	55918.0	56813.0	50949.0
Metai	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Valstybės	249642	249922.4	276866	287721	318153	366488	356544
Krašto aps.min.	48987.0	52000.0	65450.0	76853.0	81374.0	85193.0	85880.0

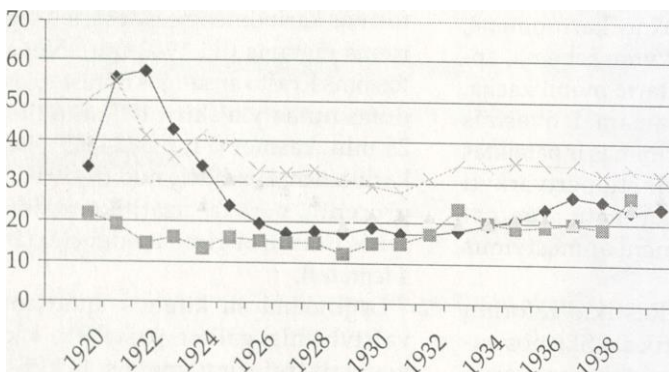
Lietuvos valstybės biudžeto ir Krašto apsaugos ministerijos išlaidų santykis 1919-1939 m. (mln. litų).

Valstybės biudžeto išlaidų kreivė

—Ж— KAM išlaidų kreivė

Lietuvos, Suomijos, Latvijos ir Lenkijos krašto apsaugos ministerijų išlaidų iš valstybių biudžetų (procentais) palyginamasis grafikas 1919 - 1939 m.

Lietuva

Suomija

Latvija

Lenkija

joje, taėiau Lenkijoje iėšlaidų kariuome- nei vidurkis dar didesnis (35%). O Suomi- jos pavyzdys rodo, kad ir maėžas lėėšas galima panaudoti efektyviau. Taigi ne pinigų kiekis, o jų panaudojimo efekty- vumas turėjo bŭti vienas iė svarbiausių kariuomenėės modernizacijos faktorių. Šią problemą vertėtų patyrinti iėssamiau ir iėssiaiėškinti, kaip kariuomenei skirtos lėėšos buvo panaudotos Lietuvoje.

Raėtikis tikėjosi reformų terminą sutrum- pinti iki penkerių metų, taėiau, pertvar- kant įvairias karines sritis, realūs terminai perėzengė numatytas ribas, kartais net la- bai smarkiai. 1936 m. birėželį priimtas Karinėės prievolėės įstatymas, nustatėės vi- suomenėės įsipareigojimus, o tų paėių metų gruodį iėšleistas ir Karinėės tarnybos įstaty- mas, kuris reglamentavo kariuomenėės gy- venimą. Taip pat buvo parengtas atskiras Kariuomenėės vadovybėės karo metu įstaty- mas, kuris papildė Kariuomenėės vadovy- bėės įstatymą, apibrėėė Respublikos presi- dento, kraėto apsaugos ministro, kariuo- menėės vado funkcijas ir galias (14,1.14-15).

Karo metu svarbiausias vaidmuo valsty- bėje suteikiamas prezidentui ir kariuo- menėės vadui. Prezidentas turėjo nustatyti karinių operacijų ruoėžo ribas ir derinti kraėto apsaugos ministro ir kariuomenėės vado veiklą. Kraėto apsaugos ministras privalėjo laiduoti kariuomenėės saugumą bei vieėšają tvarką ir priėžiūrėti, kaip vykdo- mi šias sritis lieėčiantys įstatymai, kaip formuojamas kariuomenėės rezervas ir vykdomas tiekimas. Kariuomenėės vadas tiesiogiai pakluso prezidentui, ir tik presi- dentas turėjo teisę pradėti karo veiksmus. Su prezidentu kariuomenėės vadas privalė- jo derinti visus savo veiksmus. Uėz veiks- mus karo zonoje atsakė kariuomenėės vadas. (Ten pat). Kaip matyti iė šių duo- menų, prezidentas buvo iė esmėės atsakin- gas uėz pasekmes karo veiksmų metu.

ėkirpa siŭlėė siek tiek paprastesnę ir net, galima pasakyti, kariėskesnę kariuo- menėės vadovybėės struktūrą taikos metu

(48, 1.214, 219), negu buvo priimta Raė- tikio parengtu ir valstybėės prezidento patvirtintu kariuomenėės vadovybėės įstatymu.

REFORMOS VYKDYTOJAI

Reformos vykdytojų komanda formavo- si tuomet, kai Raėtikis buvo Generalinio štabo virėšininkas. Jo deėsiniajį ranką tapo gen.št.plk.ltn. (vėliau brg.gen.) J.ėernius, paskirtas Generalinio štabo valdybos virėšininku. Baigėės Briuselio aukėstajį karo inėžinerijos mokyklą (1929) ir Prancŭzi- jos Generalinio štabo akademią (1932), Ąernius buvo iėstvermingas, darbėstus, tak- tiėskas, laisvai kalbėjo keliomis uėzsienio kalbomis. Paskiau tapo Kariuomenėės šta- bo virėšininku, o vėliau ir premjeru. Ąer- nius suvokė kariuomenėės pertvarkymų ir modernizacijos svarbą (159, p.218-221) ir, dirbdamas kartu su Raėtikiu, sudarė vienas kitą papildantį duetą.

Kiti svarbūs kariuomenėės vadovybėės postai - aviacijos virėšininkas, mobilizaci- jos skyriaus virėšininkas, tiekimo virėšini- kas, kavalerijos virėšininkas, kariuomenėės intendantas, ginklavimo valdybos virė- nininkas, karo mokyklos virėšininkas ir karo laivyno virėšininkas. Aviacijos virėšininku dar iki tol, kol Raėtikis tapo Generalinio štabo virėšininku, buvo paskirtas gabiau- sias karo aviacijos specialistas lakŭnas konstruktorius A.Gustaitis, Prancŭzijoje baigėės aeronautikos mokslus (1928) (159, p.204-206; 206, p.343). Jo pastangomis Lietuvos karo aviacija aprŭpinta ne tik moderniais uėzsienietieėkais karo lėktuvais. Jis kŭrė savajį karo aviacijos pramonę, 50% aprŭpinusią oro pajėgas lietuviėskais ANBO lėktuvais.

Mobilizacijos skyriui vadovavo gen.št. plk.ltn. A.ėova, darbėstus, karėsto bŭdo karininkas, geras teoretikas, baigėės Ąe- koslovakijos Generalinio štabo akademią (1930) (71, p.319), vienas iė pagrindiniŭ

mobilizacijos planų sudarinėtojų. Tiekimo viršininko pareigas dar nuo 1928 m. ėjo gen. J.Sutkus, baigęs Prahos intendantūros akademiją (1925), 1939-aisiais Černiaus vadovaujamoje vyriausybėje tapęs finansų ministru (52, p.129; 206). Tiekimo viršininku 1937 m. tapo Z.Gerulaitis, baigęs Briuselio karo akademiją (1924). Kavalerijos viršininku per visą reformų laikotarpį buvo K.Tallat-Kelpša, baigęs tą pačią akademiją (1926). Šio karininko pastangomis kavalerija iš dalies motorizuota ir sustiprinta artilerija. Kariuomenės intendantu nuo 1934 m. dirbo K.Navakas, baigęs Prahos intendantūros akademiją, ginklavimo valdybos viršininku - M.Pečiulionis, baigęs artilerijos mokslus Prancūzijoje (1924,1926). Jis padėjo Lietuvos karinės pramonės pagrindus (206).

Karo mokyklos viršininku paskirtas gen.št.plk. K.Musteikis, baigęs Briuselio karo akademiją (1932), dirbęs Vyriausiajame štabe mobilizacijos skyriaus viršininku. Tai buvo sąžiningas, kruopštus ir darbštus karininkas. 1938 m. gruodžio 5 d. jis tapo paskutiniu krašto apsaugos ministru. Dar viena gana ryški asmenybė - Lietuvos karo laivyno vadas jūrų kapitonas A.Kaškelis, parengęs jūrinio mokymo programas, sukūręs jūrininkų uniformas ir vėliavas (27, 1.35-36; 28). Galima teigti, kad karo laivyno kūrimo nuopelnai priklauso jam ir grupei jūrų karininkų (V.Kuiziniui, P.Labanauskui), kurie sudarė darnią darbščių vyrų komandą.

Tai buvo vienmečių vyrų, išskyrus M.Pečiulionį ir A.Kaškelį, komanda, kurie buvo visapusiškai išsilavinę žymiausiose Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos ir Čekoslovakijos karo akademijose. Tai buvo nauja keturiasdešimtmečių karta, dalyvavusi nepriklausomybės kovose ir turinti vakarietišką mokslo patirtį. Atsidėjusi kariuomenės modernizavimui ir reorganizavimui, ji sukūrė lietuvių aukštojo karo mokslo pradmenis.

KARINĖS DOKTRINOS POKYČIAI

Kariuomenės modernizacijai ir bet kokioms jos reformoms svarbiausia buvo valstybės karinė doktrina, kuri ir lėmė įvairius planus bei koncepcijas. Trečiajame dešimtmetyje Lietuvos karinė doktrina numatė praktiškai vienintelį valstybės priešą - Lenkiją, prieš kurią buvo planuojami galimi kariniai veiksmai. Visa tai atsispindėjo ne tik politikų skelbiamose mintyse, bet ir anuometiniuose kariuomenės dokumentuose. Buvo parengti net keli gynimosi nuo lenkų variantai, numatyta kariuomenės mobilizacija, sienų priedanga ir apskritai kariuomenės parengimas galimam karui. Mąstyta ir apie galimybę susigrąžinti lenkų okupuotą Vilnių bei Vilniaus kraštą; šiam tikslui taip pat numatytos įvairios priemonės (2,1.149-159).

Tuo metu nei Vokietija, kuri kaip partneris iš dalies prisidėjo prie Lietuvos kariuomenės apginklavimo, nei Sovietų Sąjunga, su kuria buvo užmegzti draugiški bendradarbiavimo santykiai, reglamentuoti Lietuvos ir Sovietų Rusijos nepuolimo sutarties (132), nebuvo įvardytos kaip galimi priešai, tad ir kariuomenė nebuvo ruošiama galimam karui prieš jas, nors Lietuvos žvalgyba rinko duomenis apie visas kaimynines valstybes, prioritetine laikydama Lenkiją (153, p.126).

1934 metais padėtis jau buvo pasikeitusi. Europoje grėsmingai stiprėjant Vokietijai ir prasidėjus ginklavimosi varžyboms, taip pat vykstant įvairiems konfliktams Klaipėdos klausimu, Lietuvai iškilo grėsmė ir iš pietvakarių pusės. Škirpos pateiktame kariuomenės aptarime teigiama, kad „Lietuvos ginkluotųjų pajėgų koncepciją nulemia ir eventualūs priešai - pirmiausia Lenkija, su kuria nėra normalios sienos, ir Vokietija, kuri pretenduoja į Klaipėdos kraštą“. Tokiame pat kontekste kaip potenciali priešinė jeiga ne dabar, tai vėliau pradėta minėti ir Sovietų Sąjunga, nors tuo metu Lietuva su ja neturėjo bendros sienos. Su-

sitvarkiusi savo viduje ir išsprendusi Tolimųjų Rytų problemas, ji galėjo vėl veržtis į Pabaltijį, siekdama panaikinti po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusias valstybes - Suomiją, Estiją, Latviją ir Lietuvą (48,1.17, 26).

Šie samprotavimai ne tik nulėmė kariuomenės rengimo koncepciją, bet ir numatė partnerių paiešką tarp mažųjų Baltijos valstybių, kurios galėtų pagelbėti kilus konfliktui su didesniu priešininku.

Atsižvelgus į esamą situaciją, valstybės gynybos ir mobilizacijos planai buvo orientuoti į Lenkiją ir Vokietiją. Sovietų Sąjunga nelaikyta pagrindiniu priešu, o traktuota kaip tikras partneris. Tai liudija ir 1936 m. išleistas „Pėstininkų statusas, II dalis, kautynės“ - svarbiausias dokumentas rengiant pėstininkus (kariuomenėje sudariusius 57,3%visų karių) kovos veiksams, 1938 m. išverstas į rusų kalbą, sovietų Krašto apsaugos komisariato išleistas ir naudotas kariniams apmokymams (105, 131).

KARINĖS MOBILIZACIJOS IR GYNYBOS PLANAI

Kariuomenės mobilizacijos ir gynybos planai rengti remiantis valstybės karine doktrina. Skubiai mobilizuoti kariuomenę, kuri galėtų pastoti kelią besiveržiančiam priešui, iki 1934 m. praktiškai buvo neįmanoma. Remdamiesi nauju kariuomenės pertvarkymo planu, galime teigti, kad vienas iš svarbiausių reformos tikslų - tinkamai parengti mobilizacinius kariuomenės planus. Škirpos apskaičiavimais, Lietuva, turėdama 2 450 000 gyventojų, galėtų mobilizuoti 300 000 nuo 20 iki 45 metų amžiaus vyrų (48, 1.27).

Vykdydamas kariuomenės reformą, Generalinis štabas parengė du pagrindinius mobilizacinius kariuomenės tvarkaraščius. Pagal 11-ąją tvarkaraštį mobilizacija buvo parengta vykdyti visame valstybės plote vienu metu, kariuomenės dalis

ir įstaigas performavus pagal karo meto etatus. 12-asis tvarkaraštis apibrėžė papildomų kariuomenės dalių, tarnybų ir įstaigų kūrimo grafikus taip pat visoje valstybės teritorijoje (6,1.6). Mobilizacija turėjo būti vykdoma teritoriniu principu. Dėl to pagal būsimų keturių divizijų skaičių ir visa Lietuvos teritorija suskirstyta į keturias divizijų mobilizacines sritis (9,1.187). Trys sritys buvo pavaldžios trijų divizijų vadovybei, o ketvirtoji turėjo būti kuriama Kėdainių apskrityje dislokuoto trečiojo pėstininkų pulko pagrindu (6,1.10).

Mobilizacijos planai numatė karininkų ir kareivių šaukimą bei suskirstymą, arklių, vežimų, pakinktų ir autopriemonių ėmimą, parengiamuosius darbus, rinkimosi tvarką ir transportavimą paskelbus mobilizaciją (6,1.9-15). Pagal 11-ąją tvarkaraštį pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos daliniai turėjo pasirengti žygiui per 24 vai., visa kita kariuomenė - per 30 vai., o pagal 12-ąją papildomi kariuomenės kautynių daliniai, tarnybos ir įstaigos turėjo pasirengti žygiui per 30 vai., visos kitos dalys, tarnybos ir įstaigos - per 48 vai. Arčiausiai pasienio esantys daliniai, gavę įsakymą, privalėjo žygiui pasirengti ne vėliau kaip per 6 valandas (8,1.19). Lyginant su 1926 metais, kai geriausiu atveju tikėtasi kariuomenę mobilizuoti per 8-10 dienų (3,1.15), siekiant terminą sumažinti iki 3-4 dienų (2, 1.160), numatomas 48 valandų mobilizacinis terminas nuteikė optimistiškai.

Karinė vadovybė, norėdama įsitikinti planų veiksmingumu, rengė įvairius mobilizacinius mokymus. Per vieną iš tokių mokymų 1939 metų kovo mėn. konstatuota, kad ne visose komendantūrose, savivaldybėse ir kariuomenės dalyse pasirengta mobilizacijai. Atsarginiai ir transporto priemonės į Tauragės įgulą rinkosi net 5 dienas. Buvo tokių seniūnų, kurie sąvoką *tuojau* suprato taip, kad vežimą reikia pristatyti per 24 vai. Taip pat buvo pastebimas vėlavimas beveik visose srityse (10,1.198-199).

Leidiniai kariuomenei 1926-1938 metais*

Leidinių temos / metai	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Kariuomenės organizacija ir gyvenimas		1	3	1		1					1	2	1
Mokymas	1	-	-	1	2	1	3	2	2	2	7	1	6
Bendrieji statutai	-	-	2	-	1	4	4	-	-	1	-	3	2
Pėstininkai	-	-	2	1	1	1	-	-	-	2	2	2	-
Šaudyba	5	-	1	1	1	4	1	1	1	2	-	2	5
Artilerija	-	1	2	3	2	2	2	2	-	-	-	3	4
Kavalerija	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Aviacija				2		2	1		2			1	4
Priešlėktuvinė ir priešcheminė gynyba	-	-	1	1	5	2	-	1	-	1	2	1	2
Technika	3	-	-	-	2	1	1	2	-	-	1	-	1
Ryšiai	1	1	-	1	2	-	2	2	-	1	2	-	2
Štabai	1	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Kiti	2	4	2	6	4	2	2	2	4	-	1	2	2
Iš viso	13	9	14	18	20	20	18	12	9	9	16	17	32

Maža valstybė Lietuva, turėjusi tik šiek tiek daugiau negu 2 milijonus gyventojų, gresiant naujam pasauliniam karui Europoje, galėjo galvoti tik apie savo valstybės gynybą. Remdamasis karinės doktrinos nustatytais gairėmis, kariuomenės štabas sudarė du pagrindinius gynybos planus, pavadintus „L“ (Lenkija) ir „V“ (Vokietija). Jų tikslas - kuo greičiau uždaryti valstybės sieną, užtikrinti mobilizacijos priedangą ir pasitikti priešą krašto gilumoje. Abu planai turėjo po kelis variantus su įvairiais galimų įvykių scenarijais (22-24). Netoli sienos esantys kariuomenės daliniai ir taikos metu buvo didesni už kitus. Karo atveju jie padidėtų ne taip ryškiai kaip daliniai valstybės gilumoje (31, 1.41).

Lietuvoje, skirtingai nei kai kuriose kitose valstybėse (Suomijoje, Belgijoje, Če-

koslovakijoje), nebuvo statomi įtvirtinimai ir rengiamos įtvirtinimų linijos. Stengtasi pasinaudoti gamtinėmis, daugiausia vandens, kliūtimis - upėmis ir ežerais. Kariuomenės štabas tokius veiksmus tobulino mokymuose, kuriuose dažnai pasitaikydavo upių forsavimo bei gynybos linijų prie vandens objektų užduotys.

1939 metų spalį susigražinus Vilnių ir Vilniaus karštą, padėtis nelaukta pasikeitė. Teko skubiai keisti visus gynybos planus ir gausius jų variantus. Visų dėmesys nukrypo į pavojų iš Vokietijos pusės (25, 1.82-111); pasirinktas variantas „V“ (29, 1.26-27), kariuomenės daliniai dislokuoti į rytus už linijos *Venta-Dubysa-Nemunas-Kaunas* (26, 1.71, 104), už jos į vakarų pusę palikti tik priedangos daliniai, ir užmiršta galima grėsmė iš Rytų**.

Parengta pagal: *Jakštas P.* Lietuvos karinė spauda 1918-1938 // *Mūsų Žinynas* 1938 T 35 Nr.11-12. P.834-836.

** Lietuvos centriniam valstybės archyve saugoma daug dokumentų, susijusių su gynybos planų sudarymais ir tų planų pasikeitimais keičiantis valstybėje politinei situacijai. Didžiausia tyrimų problema - dokumentų atranka, kuri padėtų atskirti projektų gausą nuo realiai egzistavusių planų.

MOKYMAS

Kariuomenė imta intensyviau mokyti dar vadovaujant generolui Kubiliūnui, tačiau, kaip pripažino savo atsiminimuose Raštikis, labiausiai apleista sritis buvo statutai. Jie turėjo sudaryti kariuomenės parengimo pagrindą, nes modernizacijos procesas, įsigyta ginkluotė bei kariuomenės reorganizavimas reikalavo ir tam tikro žinių багаžo. Buvo imtasi radikalių priemonių. Sudarytas reikiamų statutų sąrašas, kurį patvirtino kariuomenės vadas (71, p.359-360). Ankstesni statutai peržiūrėti, patobulinti ir naujai išleisti. Nuo 1935 iki 1940 m. pasirodė apie devyniasdešimt įvairių statutų, kurie visiškai patenkino kariuomenės poreikius (žr. 5 lentelę). Statutų leidyba suintensyvėjo vadovaujant P.Kubiliūnui, dar didesnis šuolis šioje srityje - nuo 1936 m., jau vadovaujant Raštikiui.

Generalinis štabas parengė ne tik statutus, bet ir naujas mokymo programas kitiems kursams: karo mokyklai, mokomosioms kuopoms, baterijoms, eskadronams, eskadrilėms ir visoms kariuomenės dalims (71, p.360). Nemaža dėmesio skirta Vytauto Didžiojo karininkų kursams, kurie suteikė kariškiams aukštojo mokslo išsilavinimą Lietuvoje. Jau 1937 m. kariuomenės vadas Raštikis kalbėjo, kad savo krašte mokslus baigusių karininkų pasirengimas prilygsta gavusiems išsilavinimą užsienyje (106).

Karinio rengimo pagrindų reikėjo ir visuomenei, todėl 1938 m. spalį pradėtas dėstyti karinis rengimas Vytauto Didžiojo universitete. Įstoję į Humanitarinių mokslų fakultetą naujieji studentai - tiek merginos, tiek vaikinai - turėjo išklausti keturių valandų karinio parengimo kursą, gauti įskaitas ir išlaikyti egzaminus. Į programą įėjo pagrindinių kovos už būvį, ginklų tobulėjimo dėsnių, mažųjų valstybių karinio saugumo, totalinio karo ir jo sričių, ginkluotųjų jėgų, praėjusio pasaulinio karo analizės, numatomo būsimo karo

bendrojo vaizdo, Lietuvos padėties būsimame kare, ginkluotųjų jėgų rengimo karui, ekonominio karo ir visuomenės vaidmens rengiant valstybę karui temos, kurias dėstė Generalinio štabo majoras V.Bulvičius (145). Dėl gausaus studentų skaičiaus buvo sudarytos dvi grupės (147).

Raštikis pabrėžė praktinių užsiėmimų svarbą, nes vadovavosi principu „minimum teorijos, maksimum praktikos, mažiausia klasėje, daugiausia lauke“ (71, p.361). 1935 m. vyresniesiems vadams jis įvedė „karo žaidimus“ Kariuomenės štabe (15,1.1-21). Jie vyko kiekvieneriais metais; čia dalyvaudavo visi divizijų vadai, ginklų rūšių ir tarnybų viršininkai su savo štabais, kiti karininkai. Raštikio nuomone, pavyko išjudinti karininką iš buvusio sąstingio ir lavinti mąstymą (71, p.362).

Kasmet buvo organizuojami kariuomenės manevrai įvairiose Lietuvos vietose. Juose vadovybė ne tik stengėsi patikrinti, kaip pasirengę ir apsiginklavę kariuomenės daliniai, bet ir pasirodyti visuomenei (71, p.362-366; 142). 1937 m. vykusiuose manevruose Žemaitijoje kariuomenė mokėsi pulti ir atsitraukdama organizuoti stabdomąsias kautynes (64, p.54-55). 1938 m. rugsėjo 12-15 d. Aukštaitijoje surengti „Didieji kariuomenės manevrai“, kuriuose visų rūšių daliniai forsavo Nevėžį (90, p.413-414). Šiuos manevrus savo atsiminimų knygoje aprašė Lenkijos karo atašė L.Mitkiewiczus. Jis palankiai įvertino taktinius Lietuvos kariuomenės sugebėjimus greitai ir ištvėringai atlikti didelio nuotolio maršą. Pėstininkai apibūdinti kaip atsparūs, fiziškai stiprūs ir drausmingi, o artilerija - nors labai silpnai apginkluota, bet gerai apmokyta. Vis dėlto lenkų atašė kariuomenę laikė taktiškai nesugebėšančią gintis, o juo labiau pulti bet kurį iš kaimynų. Jis teigė, kad tai tik pakankamai apmokytas korpusas, tačiau neaprupintas karo metui būtinais ištekliais (66, p.129-136). 1939 m. planuoti bendri manevrai su Latvijos kariuomene,

tačiau kariuomenės vado sumanymas liko neįgyvendintas. Be didžiųjų kariuomenės manevrų, vyko ir mažesni, tarp atskirų įgulų, kaimyninių pulkų ir divizijų (71, p.366).

KARIUOMENĖ IR VISUOMENĖ

Kaip daugelio kitų valstybių, taip ir Lietuvos gynybiniuose planuose svarbus vaidmuo teko visuomenei (74,121,144). Jis ryškesnis mažose valstybėse, savo pašonėje turinčiose galingesnius priešus. Buvo gerai suvokiamas Lietuvos kaip mažos valstybės likimas, todėl ruošiasi visiems galimiems atvejams. Šitai iliustruoja ir 1939 m. išleista V.Bulvičiaus knyga „Karinis valstybės rengimas“. Veikalas skirtas visuomenei, nes nedidelė Lietu-

vos kariuomenė be piliečių pagalbos buvo nepajėgi apginti savo valstybės. Rengtasi atkakliems veiksams nepriklausomos Lietuvos teritorijoje (53, p.175, 194,200).

Ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos kariuomenė rėmėsi keliomis paramilitarinėmis visuomeninėmis valstybės gynybos organizacijomis: Lietuvos skautų sąjunga, Lietuvų tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“ ir Lietuvos šaulių sąjunga. Šias tris organizacijas labiausiai veikė tautininkai, kurie formavo pakopų sistemą *skautas-karys-šaulys* ir *jaunalietuvis*, per kurią pilietis maksimaliai priartėdavo prie kariuomenės. Be to, išėjęs į atsargą karys ar karininkas neatitoldavo nuo karinės sistemos (127).

Skautija vaikus ir paauglius mokė karinių dalykų, nuo mažens ugdė gerai kariškai pasirengusius valstybės gynėjus. 1936-1940 metais Lietuvos skautų sąjungoje kasmet buvo apie 15 000 narių. Nuo 1918 iki 1940 metų skautams priklausė apie 100 000 vyrų ir moterų. Skautais būvę karininkai tarnavo pėstininkų, kavalerijos, artilerijos, karo technikos ir aviacijos daliniuose, tarnybose ir štabuose. Respub-

likos prezidento ir vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado artimiausi bendradarbiai, prezidentūros pareigūnai buvo skautai ir skautybės rėmėjai. Į kariuomenę skautai ateidavo fiziškai pasirengę, iškylavimo, stovyklavimo, vandens ir kitokio sporto užgrūdinti. Kariuomenės vado Raštikio žodžiais - „Kariuomenė džiaugdavosi kiekvienu kariu-skautu, ar tai buvo karininkas, ar kareivis, nes kiekvienas toks skautas visada būdavo ir vienu iš pačių geriausių karių.“ Baigę karo tarnybą skautai dažniausiai atsidurdavo Šaulių sąjungoje, kuri tęsdavo sukarintą gyvenimą (162, p.80, 526, 526, 543, 546).

Jaunalietuvi taip pat buvo uniformuota organizacija. Po 1926 m. perversmo pasikeitusi ir tapusi nauja organizacija (183, p.183), kaip ideologinis tautininkų rupo-ras jaunimui, ji išplėtė kultūrinę ir sporto sritis, o 1939 m. itin rūpinosi kariniu ir fiziniu pasirengimu. Per keletą metų organizacija labai išaugo ir 1940 m. jau turėjo 1 200 skyrių ir apie 40 000 narių (160, p.16-17) (1929 m. buvo 280 skyrių ir 6 000 narių, 1930 m. - 450 skyrių ir 24 000 narių. - 183, p.183).

Sauliai. Visuomeninių organizacijų veikla centralizuota Šaulių sąjungoje. Vals-tybė jai suteikė visus visuomenės įgaliojimus ir 1935 m. įtraukė į kariuomenės sudėtį. Visoms kitoms visuomeninėms organizacijoms nurodyta tvarkytis taip, kad nepakenktų šaulių veiklai. Šaulių sąjunga tapo visuomenės karinio rengimo ašimi; manyta, kad tik ji gali sutelkti tautą ir parengti ją šalies gynybai (53, p.299, 308).

Pagal naują įstatymą ir statutą Šaulių sąjunga priklausė karinei valdžiai, gavo valstybinės įstaigos statusą, jai vadovavo skiriamas vadas (172,1.175,186). Taip sumanė Raštikis. Išstudijavęs analogiškų organizacijų veiklą Suomijoje, Estijoje, Latvijoje ir Lenkijoje, jis ryžosi pertvarkyti Lietuvos šaulių organizaciją. Raštikis visa-

da rėmė šaulių organizaciją ir siekė ją sujungti su jaunlietuviams. Todėl kilo konfliktas su tautininkais, kurie rėmė jaunlietuviams ir norėjo, kad jie užimtų šaulių vietą. Apie tai Raštikis plačiau rašo savo atsiminimuose (71, p.400, 499-504).

Naujoji šaulių organizacija, suskirstyta į rinktines ir būrius, veikė teritoriniu principu. Rinktinės buvo pavaldžios komendantūrų viršininkams. Karo atveju Raštikis numatė šaulius panaudoti aktyviai sienos apsaugai. Lenkijos ir Vokietijos pasienio šaulių rinktinėms vadovavo arčiausiai sienos esančių dalinių vadai. Joms buvo skirti tokie uždaviniai: a) iškilus karo pavojui, uždaryti ir saugoti sieną; b) priešui veržiantis pro sieną, jam trukdyti, žymėti jo pasiekta riba, rinkti apie jį žinias; c) vėliau veikti kartu su priedangos daliniais ir neleisti priešui slinkti į šalies gilumą (16,1.2).

Iš šaulių būrių ir pasienio policijos suformuoti pasienio apsaugos batalionai, išsidėstę palei rytinę ir vakarinę Lietuvos sieną, sudarė gana tankų priedangos tinklą. Šias uždavimus galėjo vykdyti tik tie šauliai, kurie nebuvo mobilizuojami, bet lietuviškai nusistatę ir patikimi (13, 1.22). Šaulių sąjungos vadovybė privalėjo komplektuoti bei organizuoti sienos apsaugos rinktines ir apie tai informuoti vienos ar kitos diviziono vadą.

1935 m. sausio 1 d. Šaulių sąjungoje buvo 33 276 nariai, iš jų 24 976 rikiariai (rikiuotės šauliai), kurie turėjo tik 7 371 šautuvą ir 32 kulkosvaidžius (18, 1.9). Ginkluotė buvo labai įvairi, todėl ketinta ją suvienodinti (17,1.3,6). Padėtis negerėjo (19,1.35), todėl Kariuomenės štabas įpareigojo artimiausius dalinius taisyti sugedusius ginklus (21,1.65). Šaulių vadovybė prašė naujos ginkluotės ir pateikė jos sąrašą, tačiau gavo neigiamą Kariuomenės štabo atsakymą: šautuvai ir kulkosvaidžiai esą reikalingi kariuomenei apginkluoti, o šauliams pakaks duodamų šovinių, todėl ginklavimą galima nukelti vėlesniam laikui (20,1.67-68).

Keista, kad buvo delsiama apginkluoti pasienio apsaugai numatytus šaulius. Padėtis pagerėjo tik 1938-1939 m., kai šiems šauliams imta tiekėti daugiau ginklų (44, 1.31). 1939 m. šauliai jau turėjo 9 900 naujo modelio čekiškoslovakiečių ir belgiškų, 3 678 senesnio modelio vokieškų šautuvų „Mauser“ ir 80 naujų lengvųjų kulkosvaidžių „Brno“ (201). 1936 m. įsteigtas šaulių aviacijos būrys.

Šauliai veikė visoje Lietuvoje, net mažiausiuose miesteliuose ir gyvenvietėse. Jie aktyviai organizavo kariuomenės ir visuomenės šventes bei jose dalyvavo.

1939 m. organizacijai priklausė 62 000 narių, iš kurių 42 000 buvo rikiuotės šauliai ir santykinu skaičiumi prilygo artimiausiems kaimynams latviams bei estams (61, p.772; 172, p.243). Nors Latvijoje gyventojų buvo mažiau, tačiau, kaip minėta, jie turėjo daugiau šaulių. Vis dėlto sugretinę jaunlietuvių ir šaulių narių skaičių, randame panašią proporciją.

Raštikio reformų pradžioje kariuomenės ir visuomenės santykiai nebuvo geri. Būtinai reikėjo įtraukti tautą į valstybės gynybos planus. Raštikiui pradėjus reformas, didžiama visuomenės buvo nutolusi nuo kariuomenės problemų. 1935 m. pradėtos organizuoti kariuomenės ir visuomenės dienos. Aktyvūs buvo Vytauto Didžiojo universiteto studentai - atsargos karininkai, susibūrę į „Ramovės“ korporaciją (71, p.380,383). Šventės lozungas - dvasiškai ir materialiai valstybė gali klestėti tik turėdama užnugary stiprią kariuomenę, kurios likimu rūpinasi kiekvienas pilietis (150, p.455). Pagrindiniai šventės tikslai - stiprinti tautos vienybę ir ugdyti meilę Tėvynei (50, 1.14). Iki

1940 m. surengtos keturios kariuomenės ir visuomenės dienos: 1935 05 25, 1936 05 16, 1937 05 23 ir 1938 05 15 (212, p.112-117). Vėliau, 1939-aisiais, šventė jau neįvyko. Ją pakeitė ištisus metus visoje Lietuvoje trukusios Ginklų fondo rėmimo akcijos. Provincijoje šventė rūpinosi Šaulių sąjunga (50,1.10). Joje aktyviai dalyvau-

jantys Lietuvos žydai prisidėjo savo aukomis (149). Šis renginys gerokai suartino visuomenę ir kariuomenę.

Modernizuojant kariuomenę, 1935 m. įkurtas Ginklų fondas. Jo tikslas - finansuoti kariuomenę ir pirkti ginklus. Nemažai lėšų buvo surenkama per kariuomenės ir visuomenės šventes. Ginklai dovanoti ir kitomis valstybinėmis ir nevalstybinėmis progomis. Iki 1939 m. vasario Ginklų fondui paaukota 4 044 113,43 Lt., iš jų visuomenė paaukojo 1 615 305,54 Lt. - 40% visų lėšų (61, p.793). Už šią sumą buvo galima nupirkti 32 352 „Mauser“ šautuvus, kainuojančius po 125 Lt.

SAUSUMOS PAJĖGOS

Modernizuojant pėstininkų dalinius, stengiasi suvienodinti lengvąją ginkluotę ir įsigyti pripažintų ginklų. Šį nelengvą darbą dirbo Ginklavimo valdyba, vadovaujama gen.ltn. M.Pečiulionio, kurį 1936 m. pakeitė plk.ltn.dr. P.Lesauskis (124,135). Pagrindiniais pėstininko kario ginklais tapo 1924 metų modelio „Mauser“ šautuvai ir karabinai, karininkų - belgiški 1935 metų modelio pistoletai „Browning“. Belgijos F.N. dirbtuvėse užsakyta ir nupirkta 20 tūkstančių naujų 1924 metų modelio sutrumpintų „Mauser“ šautuvų su 20 milijonų šovinių. Čekoslovakijoje, Č.Z. dirbtuvėse, nupirkta 10 tūkstančių naujo 1924 metų modelio „Mauser“ šautuvų. Be to, Belgijoje iki 1940 metų užsakyta ir nupirkta 7 tūkstančiai „Browning“ 9 mm kalibro pistoletų, skirtų karininkams ir kavalerijos daliniams. Paimti ginklus į Belgiją ir Čekoslovakiją nuvyko komisija - Banyš, Vaitiekūnas, Juozapavičius ir Motiekaitis (178, 187).

Kariuomenėje turėta ir senesnių ginklų: 1898 metų modelio „Mauser“ šautuvų ir karabinų, 1888 metų modelio šautuvų, 1908 metų modelio pistoletų „Parabellum“ ir 7,65 mm kalibro pistoletų „Mau-

ser“ (1939 01 03 įsakymas kariuomenei). Policija iš dalies buvo apginkluota dešimtšūviais čekoslovakiais automatiniais šautuvais „ZH - 29“ (60). Veikiausiai jie naudoti pasienio apsaugai.

1939 m. sausio mėn. 1 d. kariuomenės daliniuose ir sandėliuose buvo: „Mauser“ šautuvų ir karabinų 121 295 vnt.; pistoletų 11 801 vnt.; šovinių kulkosvaidžiams ir šautuvams 75 359 779 vnt. (201).

Iš Belgijos nupirkta 50 „Browning“ aviacijos kulkosvaidžių ANBO lėktuvams ir atnaujintų sunkiųjų kulkosvaidžių „Maxim MG-08“, o iš Čekoslovakijos įsigyta 600 lengvųjų kulkosvaidžių „ČZ Brno 26“. 1937 m. Suomijoje nupirkta 100 švedišių 81 mm kalibro minosvaidžių „Brandt“ (187).

1939 m. pradžioje Lietuvos kariuomenės divizijai pagal etatus skirti 12 052 šautuvai. Realiai 1-ojoje pėstininkų divizijoje buvo 12 061 šautuvai, 2-ojoje - 12 047, 3-iojoje - 12 062. Visa kita lengvoji ginkluotė saugota Centriniam, 1-ajame Tryškių ir 3-iajame Linkaičių ginklų sandėliuose (201).

Kai atsirado nauji statutai ir buvo įsigyta nauja ginkluotė, suorganizuoti išsamūs karių kursai, prailgintas mokymo terminas. Iš naujo suformuotas 3-iasis pėstininkų pulkas (1935) Kėdainiuose, kuris pagal naujus mobilizacinius planus turėjo sudaryti ketvirtosios divizijos pagrindą, ir 6-asis pėstininkų pulkas (1934) Klaipėdoje, vėliau Plungėje ir Telšiuose.

Pagal planą reorganizuojamos artilerijos pulką turėjo sudaryti trys artilerijos grupės po dvi lauko pabūklų baterijas ir vieną haubicų bateriją kiekvienoje grupėje. 1939 m. jau buvo keturios artilerijos grupės, priskirtos pėstininkų pulkams (61, p.78-79,100-101). Dar prieš Raštikio reformas nuspręsta suvienodinti pabūklų kalibrus. Pasirinktos prancūziškos 75 mm lauko patrankos ir įsigyta nedaug 105 mm haubicų (187).

Vienas iš didžiausių reformos darbų - sukurta ir apginkluota priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. Suformuotos trys ba-

terijos, apginkluotos moderniausiomis 75 mm priešlėktuvinėmis patrankomis „Vickers-Armstrong“, po tris kiekvienai baterijai (61, p.127-134; 201, p.17), jos aprūpintos prožektoriais ir garso gaudytuvais (39,1.6). Šis techninis derinys puikiai padėjo sekti oro erdvę. Rinktinė aprūpinta „Zis-6“ sunkvežimiais, kurie išlaikė mobilią struktūrą. 1939 m. planuota įsigyti dar 10 priešlėktuvinių pabūklų Didžiojoje Britanijoje (36, 1.154). Kovai prieš lėktuvus bei šarvuotą techniką sausumos pajėgos turėjo 151 dvidešimties milimetrų kalibro automatinį pabūklą „Oerlikon“ (201). 1939 m. iš Vokietijos įsigyta dar 150 analogiškų, tik kitos modifikacijos, automatinų pabūklų „2 cm Flak 28“ (38, 1.3; 187, p.261).

1935 m. atkurtas ir naujai suformuotas 3-iasis dragūnų pulkas. Pertvarkant kavaleriją, panašiai kaip ir Čekoslovakijoje, jai skirta 1936 m. naujai įsigyta šarvuotoji technika: šeši švediški šarvuočiai „Landsverk-182“ (202,209), po du visiems trims pulkams. Reformos metu kavalerijos pulkai į diviziją nesujungti. Jie turėjo veikti savarankiškai, daugiausia atlikti priedangos užduotis (61, p.154).

Stebint Europos ir kitų pasaulio šalių kariuomenių pertvarką, nuspręsta įsigyti stipresnės šarvuotos technikos. Dar 1933 m. Krašto apsaugos ministerija Didžiojoje Britanijoje užsakė 18 „Carden-Loyd“ tankečių; jos buvo gautos 1934 m. pabaigoje. 1937 m. ten pat papildomai užsakyta 18 patobulintos modifikacijos tankečių „Carden-Loyd“, kurios gautos tais pačiais metais (202). 1937 m. Čekoslovakijos koncerne „Českomoravska-Kolben-Danek“ užsakyta suprojektuoti ir pagaminti tanką Lietuvai „LTL“. Visi užsakyti tankai - iš viso dvidešimt vienas - pagaminti 1940 m. birželį, Lietuvos jau nepasiekė, nors pinigai buvo sumokėti (42,1.278-279). 1939 m. lapkričio 7 d. per kilusį dėl neatsargumo gaisrą Vilniuje sudegė 10 „Carden-Loyd“ tankečių (201).

Modernizuojant pagrindines kariuomenės rūšis bei tarnybas, buvo pertvarkomos ryšių, inžinerijos ir kitos karinės struktūros.

1939 m. kariuomenės ginkluotės tiekimo skyriuje svarstytos įvairios galimybės pirkti medžiagą ginklams ir juos gaminti Didžiojoje Britanijoje (36,1.154-160). Pagrindinius tiekėjus belgus ir čekoslovakus okupavo vokiečiai. Pastarieji nebeperdavė Lietuvai tų prekių, už kurias iš dalies buvo sumokėta - jie reikalavo visus reikalus tvarkyti tik per jų numatytus tarpininkus. Įsigyti reikalingų ginklų iš Prancūzijos buvo nerealu. Su Vokietija santykiai buvo ne per geriausi, nors pavyko gauti ginklų ir iš jos. Taigi realiausi partneriai liko britai, numačius transportavimo kelią per Liepojos uostą. Tuo metu su tokiais pačiomis ginkluotės paieškų problemomis susidūrė ir kaimynai latviai. Nutrūkus kontraktams su Čekoslovakija, jie irgi orientavosi į Didžiąją Britaniją (197).

Ginklais rūpintasi ne tik užsienyje - Ginklavimo valdybos pastangomis pradėti plėsti Lietuvos karinės pramonės objektai. 1934 m. Linkaičių miške įkurtos artilerijos dirbtuvės. Visas jų plotas uskirstytas į keturis rajonus. Pirmas rajonas skirtas darbams be sprogstamųjų medžiagų ir nepavojingas sprogimo atveju. Šiame rajone pastatyta dešimt pastatų. Antrame rajone buvo dirbama su sprogstamąja medžiaga. Trečiame rajone tarp dirbtuvių ir artilerijos sandėlių įrengti gyvenamieji pastatai sargybos kuopai, dirbtuvių karininkams ir techniniam personalui. Ketvirtame rajone įrengta 20 modernios konstrukcijos sandėlių su dvigubu perdengimu nuo padegamųjų ir sprogstamųjų bombų apsisaugoti.

Dirbtuvės galutinai įrengtos 1936 metais, ir tuomet prasidėjo gamyba. Į Linkaičius perkelta didelė dalis Kauno artilerijos dirbtuvių darbų. Ten įdarbinta apie 1 000 darbininkų. Linkaičiuose buvo gaminami šautuvų ir kulkosvaidžių vamz-

džiai, šoviniai, artilerijos sviediniai, rankinės granatos, prieštankinės ir minosvaidžių minos, dujokaukės, aktyvioji anglis, sprogs-tamosios medžiagos, įvairūs įrankiai.

1939 m. nepavykus užsienyje gauti 47 mm kalibro prieštankinių pabūklų, ketinta juos pagaminti Lietuvoje, iš prancūzų įsigijus licenciją ir įrangą (40,1.120). Tačiau šie planai liko neįgyvendinti. 1939 m. atnaujintos Kauno artilerijos dirbtuvės, kurios taip pat galėjo gaminti geros kokybės amuniciją (45,1.340). Dirbtuvių veiklai pagerinti įkurta akcinė bendrovė „Ginklas“ (37, 1.341-344).

AVIACIJA

Reformas Lietuvos karo aviacijoje galima sieti su pulkininko leitenanto, vėliau brigados generolo Antano Gustaičio asmenybe. 1934 m. gegužės 9 d. Gustaitis paskirtas Karo aviacijos viršininku. Po pusantro mėnesio, birželio 25 d., naujasis viršininkas su septyniais lakūnais išsirengė į kelionę aplink Europą trimis savos konstrukcijos lėktuvais ANBO-IV (155, p.67-68). Gabiam aviacijos karininkui ši akcija padėjo kopti karjeros laiptais. Mat kelionės metu bandyta įvykdyti valstybės perversmą, o jam nepavykus nukentėjo nemažai perversmo idėjas rėmusių aviacijos karininkų (69, p.65-72).

Liepos 19 d. grįžęs iš kelionės, Gustaitis rado jau naują kariuomenės vadovybę ir pasikeitusią aviacijos vadovybę. Karo aviacijos viršininkas liko savo vietoje. Darbas šiose pareigose sutapo su Raštikio kariuomenės reformų planu, nors Gustaitis reformuoti karo aviaciją buvo pradėjęs anksčiau. Jau 1934 m. įsteigta 6-oji eskadrilė, 1938 m. - dar dvi, 7-oji ir 8-oji. Aviacijos pajėgas reikėjo decentralizuoti, todėl įkurtos bazės su nuolatinėmis įgulomis greta Panevėžio Pajuostyje ir Zokniuose. Zokniuose ėmė veikti dar ir lėktuvų remonto dirbtuvės. 1935 m. višos eskadrilės sujungtos į žvalgybos,

naikintuvų ir bombonešių grupes (155, p.72-73). Į naikintuvų grupę pateko pirmoji, penktoji ir septintoji eskadrilė, į žvalgybos - antroji, šeštoji ir aštuntoji, o į bombonešių - trečioji ir ketvirtoji. Pirmoji, antroji ir septintoji eskadrilė dislokuotos Kaune, trečioji, ketvirtoji ir penktoji - Zokniuose, šeštoji ir aštuntoji - Pajuostyje. Ketvirtoji - mokomoji - grupė, aprūpinta lietuviškais lėktuvais ANBO, dislokuota Kaune (61, p.191-193; 156, p.9-11).

Nedidelė Europos valstybė sugebėjo gaminti savus lėktuvus. Tai vėlgi didžiulis Gustaičio, ne tik lakūno, bet ir konstruktoriaus, nuopelnas. Visi jo sukonstruoti lėktuvai, kurie skrido aplink Europą, sugrįžo į Lietuvą be gedimų ir numatytu laiku. Nuo 1934 m. iki sovietinės okupacijos pagaminti 45 lėktuvai „ANBO“ (13 artimosios žvalgybos lėktuvų „ANBO-IV“, 20 artimosios žvalgybos lėktuvų „ANBO-41“, 10 mokomųjų lėktuvų „ANBO-51“, 1 treniruočių lėktuvas „ANBO-VI“, 1 lengvasis bombonešis „ANBO-VIII“) (155, 1.94-107; 169, p.441-461; 204,205). Tačiau pertvarkant eskadriles su nauja technika, lietuviškų lėktuvų neužteko. 1936 m. lapkritį ir kitų metų kovo mėnesį 1-oji eskadrilė gavo 14 prancūziškų naikintuvų „Dewoitine D-501L“, 1938 m. 5-oji eskadrilė įsigijo 14 naikintuvų „Gloster Gladiator“ iš Didžiosios Britanijos (155, 1.73-74; 198). Dar 14 naikintuvų „Morane-Saulnier 406“ 1938 m. užsakyta Prancūzijoje, tačiau prancūzai nesilaikė kontrakto sąlygų; nors Lietuvos derybų komisijos lankėsi Prancūzijoje, lėktuvai mūsų šalies nepasiekė (35, 1.72-74; 43, 1.18).

Iki 1939 m. pabaigos lietuviškais lėktuvais visiškai aprūpintos žvalgybos ir mokomoji grupės. Didžiojoje Britanijoje papildomai treniruotėms nupirkti du lėktuvai „AVRO-626“ (211), o akrobatinio skraidymo įgūdžiams lavinti Vokietijoje įsigyti „Bücker-133 Jungmeister“ (155, p.74). Iki okupacijos dėl laiko stokos liko neapginkluotos abi bombonešių eskad-

rilės. Naudotasi pasenusiais itališkais lėktuvais „Ansaldo A.120" ir laikinai „ANBO-41". 18 bombonešių už maždaug 9 mln. litų sumą planuota įsigyti Didžiojoje Britanijoje (46,1.156). Naujo lietuviško bombonešio „ANBO-VIII" serijinė gamyba nepradėta. 1939 m. aviacijos dirbtuvėse pradėjo veikti modernus lėktuvų surinkimo cechasis. Iš viso Lietuvos karo aviacija 1939 metų pabaigoje turėjo 120 įvairių lėktuvų. Tuo laiku 60 iš jų buvo modernūs (155,1.51, 72-73) ir sudarė stipriausią Lietuvos karo aviacijos kovinę jėgą.

KARO LAIVYNAS

Lietuva kaip jūrinė valstybė turėjo ir savo karo laivyną. Tarpukariu jį kurti nebuvo lengva. Tik Raštikio reformų metu Lietuvos karo laivynas įgavo savo tikrąjį statusą. Prieš tai net kariuomenės planuose neužsiminta apie karo laivyną; visasis dėmesys buvo sutelktas į sausumos kariuomenę bei oro pajėgas (2,1.161-163). Buvo rengiamas tik minimalus jūrininkų personalas, o sienos apsauga rūpinosi pasienio policija.

Raštikio kariuomenės reformų pradžioje susirūpinta ir valstybės jūros sienos apsauga. Ją galėjo garantuoti nors ir nedidelis, bet gerai aprūpintas karo laivynas. Apie tai Raštikiui kalbėjo ir Škirpa (48, 1.57). Tada laivyno pagrindas buvo mokomasis laivas „Prezidentas Smetona", kurio vadui karo atveju turėjo paklusti pasienio policijos kateriai „Partizanas", „Šaulys", „Aitvaras", „Žaibas", „Savonaris" ir „Lietuvaite" (200). 1937 m. greta jau veikiančio Ginklų fondo įkurtas Karinio jūrų laivyno fondas, kuris stengėsi paremti šio laivyno kūrimą visuomenės lėšomis.

Krašto apsaugos ministerija sudarė specialią komisiją, kuri turėjo spręsti laivyno statybos problemas. Busimajam laivynui buvo suformuluoti valstybės gėnimo už-

daviniai: neleisti blokuoti Lietuvos pajūrio, išsilaipinti priešo desantui ir greitai eigiams priešo laivams įsiveržti į šalies gilumą pasinaudojus Nemuno upe ir kitais vandens keliais. Dėl to numatyta turėti du povandeninius laivus (panašius į Latvijos ir Estijos), ginkluotus torpedomis, viena 75 mm patranka, 40 mm automatinio pabūklų ir dviem priešlėktuviniais 13,5 mm kulkosvaidžiais. Kovai su desantą lydinčiais laivais reikėjo stipresnių katerių, galinčių gabenti torpedas. Jų numatyta įsigyti devynis - trims grupėms po 3.

Saugant pajūrį, planuota užminuoti apie 10% pakrantės, t.y. padėti 500-600 minų. Tam prireikė dviejų minininkų klasės laivų, o minų užtvarams kontroliuoti, stiprinti bei farvateriams valyti - dar 4 minų tralerių. Laivus apsaugoti iš oro turėjo keli hidroplanai ir dvi artimos žvalgybos naikintuvų bei bombonešių eskadrilės. Taip pat reikėjo sukurti upių laivyną su maždaug tūkstančio karių motorizuotu daliniu ir papildyti jį nors viena pakrančių apsaugos motorizuota artilerijos baterija, aprūpinta 152-203 mm kalibro pabūklais.

Nemuno vandens kelią turėjo saugoti maždaug 10 įvairaus tonažo katerių ir monitorių - šarvuotų nedidelės grimzlės karo laivų su stipria artilerija, išdėstyti Nemuno aukštupio ir žemupio bazėse. Jūrų laivai numatyti dislokuoti Klaipėdos ir Šventosios bazėse (203). Iki 1943 m. numatyta parengti reikiamą laivyno personalą: 35 karininkus, 10 inžinerijos karininkų ir 100 įvairių specialybių puskarininkų. Naujajam laivynui išlaikyti reikėjo 10% sausumos kariuomenei skiriamų lėšų - maždaug 5 mln. litų. Tiek pat lėšų kasmet reikėjo laivams statyti ir bazėms įrengti.

Visą karo laivyną siūlyta sukurti per dešimtį metų - nuo 1938 iki 1948. 1938-aisiais siūlyta suformuoti karo laivyno vadovybę, sukurti laivyno planus, pateikti reikalingus užsakymus ir pradėti įrengi-

Lietuvos kariuomenės sudėties didėjimas 1939 m. Santykio raiška procentais

Kariuomenės rūšys	Karių skaičius taikos metu	Karių skaičius karo metu	Santykis	Procentinė raiška
KAM įstaigos	612	768	1 : 1.2	25%
Karo aviacija	1496	3800	1 : 2.5	154%
Priešlėktuvinė apsauga	955	2469	1 : 2.5	158%
Ryšiai	1087	4233	1 : 4	290%
Inžinerija	1116	5644	1 : 5	409%
Autotransportas	348	5204	1 : 15	1395%
Šarvuotųjų rinktinė	600	645	1 : 1	7.5%
Pėstininkai	17400	71724	1 : 4	312%
Kavalerija	3485	8201	1 : 2.4	136%
Artilerija	3485	11507	1 : 3.3	230%
Tarnybos	1540	11238	1 : 7.3	628%

nėti Klaipėdos uostą (51,1.3). 1939-aisiais pastatyti vieną minų tralerį ir vieną torpedinį katerį, 1940-aisiais - dar vieną minų tralerį, 1941-aisiais - du torpedinius katerius ir baigti įrengti Klaipėdos karinę bazę, 1942-aisiais pastatyti minininką, 1943-aisiais - povandeninį laivą, 1944-aisiais baigti įrengti Šventosios karinę bazę ir pastatyti 2 minų tralerius, 1945-aisiais pastatyti tris torpedinius katerius, 1946-aisiais - minininką, 1947-aisiais - povandeninį laivą, o 1948-aisiais pradėti statyti upių laivyną. Taip pat numatyta pasistatyti plaukiojančią bazę. Prabėgus vos mėnesiui nuo šio projekto, kariuomenės štabas paskelbė įsakymą rengti karo laivyno bazę Klaipėdoje. Bazei skirta vieta Neringoje, ties Hageno kalnu. 1939-1940 metais Prancūzijos laivų statyklose pradėti statyti laivai Lietuvai (200, 203).

Tačiau ne visus sumanymus buvo lemta įvykdyti. Padėtį apsunkino prarastas Klaipėdos kraštas. Teko skubiai koreguoti karo laivyno planus ir laivyno bazę perkelti į Šventąją. Nuspręsta kuo skubiau šį uostą sukarinti (47,1.162-174). Vis dėlto karo laivynas ir toliau buvo kuriamas, stengtasi jį išlaikyti.

LIETUVOS KARINĖS GALIMYBĖS 1939 METAIS

1939 m. sausio 1 d. daliniuose ir sandėliuose Lietuvos kariuomenė turėjo tiek ginkluotės, kad jos pakako apginkluoti keturias pėstininkų divizijas, o aviaciją ap rūpinti maždaug 70%; laivynas dar tik kūrėsi. Lietuva, turėdama ginklų tik maždaug 130 000 žmonių, mobilizuoti 250-300 tūkstančių vyrų tikrai negalėjo. Po penkerių reformos metų mūsų šalies kariuomenė būtų įstengusi didesniai priešui suduoti nedidelius, bet stiprius smūgius ir laimėti laiko pasirūpinti pagalba iš svetur.

Karo atveju Lietuvos kariuomenė būtų akivaizdžiai padidėjusi: pėstininkai ir ryšių daliniai - keturis kartus, inžinerija - penkis, o pagalbinės dalys su mobilizuotais šauktniais turėjo išaugti nuo septynių iki penkiolikos kartų (žr. 6 lentelę).

Lietuvos karinės pajėgos dažnai traktuotos kaip rytinio Baltijos regiono dalis, kartu su Suomija, Estija, Latvija (96) ir kartais net Lenkija (66, p.166) galinčios sudaryti vieną junginį. Su estais ir latviais buvo įmanoma suburti maždaug 360 tūkstančių karių (100 tūkst. estų, 130 tūkst.

latvių ir 130 tūkst. lietuvių) ginkluotas pajėgas, nors teoriškai buvo galima sutelkti iki 650 tūkst. vyrų. Juos buvo įmanoma mobilizuoti per tris paras. Estai galėjo turėti aštuonias brigadas, latviai - aštuonias divizijas dviejose armijos grupėse, o Lietuva - penkias divizijas ir dvi kavalerijos brigadas. Sujungus šias jėgas, buvo galima tikėtis sėkmės. Bet reikėjo sunorminti ginkluotę, glaudžiau bendradarbiauti.

Deja, to padaryti nespėta. 1939 m. rudenį visose trijose valstybėse įkurtos sovietų karinės bazės, gynybos koncepcijos išardytos, tad rimčiau pasipriešinti tapo beveik neįmanoma. Besirengiančios galimam karui Estija, Latvija ir Lietuva, pradėjusios intensyviai modernizuoti savąsias ginkluotąsias pajėgas, tapo pėstininkais „didžiųjų“ kaimynų šachmatų partijoje.

IŠVADOS

1. Europos kariuomenių modernizaciją labai paskatino Vokietija, kurios pastangos didinti savąją karinę galią privertė ne tik Europą, bet ir visą pasaulį įsitraukti į ginklavimosi varžybas. Šie procesai neaplenkė ir Lietuvos. Dėl to pasikeitė ir Lietuvos karinė doktrina, kurioje greita Lenkijos atsirado potencialus priešas Vokietija ir galimas - Sovietų Sąjunga. Suomija, Estija, Latvija, Lenkija, Belgija ir Čekoslovakija kaip ir Lietuva modernizavo savo kariuomenę. Šį procesą taip pat veikė įvykiai Vokietijoje ir stiprėjanti Sovietų Sąjungos karinė galia. Apibūdintos valstybės numatė visas reformas baigti iki 1942 metų, tačiau kiekviena rinkosi savą reformų kelią, kurį lėmė geografinė bei geopolitinė padėtis, ekonominis potencialas ir daugelis kitų veiksnių.

2. Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad būtinybė pertvarkyti Lietuvos kariuomenę iškilo dar 1926 metais. Vadovaujant gen.št. pik. lt. K.Škirpai, sudarytas ir pradėtas vykdyti reformų planas, kuriam pritarė anuometinė vyriausybė; vėliau juo vadova-

vosi ir kiti kariuomenės vadovai. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, pasikeitus karinei vadovybei, imta kurti paradinė kariuomenė, kuri atitolo nuo modernizavimo ir pertvarkymo darbų. Vadovaujant gen. P.Kubiliūnui, kariuomenė labiau apmokyta, peržiūrėti ir gausiau leisti statutai. Planuota sukurti ir efektyvesnes ginkluotąsias pajėgas, tačiau dėl ekonominių sunkumų šalyje jos buvo mažinamos.

3. Po 1934 m. birželio 7 d. pučo gen.št. plk.lt. St.Raštikis, tapęs Vyriausiojo štabo viršininku, remdamasis K.Škirpos pateiktu kariuomenės pertvarkymo planu, parengė savąjį septynerių metų reformų planą, numatantį ir 175 mln. litų sumą nepaprastosioms išlaidoms. Jam pavyko suburti kvalifikuotų, išsilavinusių, beveik vienmečių specialistų komandą, kuri puikiai vykdė kariuomenės modernizavimo užduotis ir sugebėjo sukurti lietuviško aukštojo karo mokslo pradmenis. Per porą metų visa kariuomenės struktūra ir veikla reglamentuota įstatymais.

4. Reformos metais parengti nauji mobilizaciniai planai, numatantys sutelkti kariuomenės pajėgas greičiau nei per tris paras, taip pat parengti gynybos planai mobilizacijos priedangai, numaćius galimą priešą tiek iš pietryčių (Lenkijos), tiek iš pietvakarių (Vokietijos). Per gana trumpą laiką pavyko atnaujinti ir sukurti statutų bazę, kuri supažindino karius su nauja technika ir ginkluote, mokė spręsti taktinius bei strateginius uždavinius. Karininkai buvo rengiami modeliuoti įvairių karinių veiksmų situacijas. Sėkmingai funkcionavo Šaulių sąjungos struktūra, kuri įtraukė visuomenę į krašto gynimo problemas ir aktyviai rėmė kariuomenę.

5. Modernizuota sausumos pajėgų ginkluotė, įsigyta gera lengvoji ginkluotė (pistoletai, šautuvai, kulkosvaidžiai ir minosvaidžiai), kavalerija aprūpinta šarvuočiais, suvienodinti artilerijos pabūklų kalibrai, išaugo prieštankinė ir naujausia

priešlėktuvinė artilerija. Imta kurti sava karinė pramonė. Šarvuota technika buvo įsigyjama lėtai, o turimi tankai tiek savo techninėm charakteristikom, tiek ginkluote buvo silpni. Sugebėta apginkluoti tik penkias pėstininkų ir vieną kavalerijos divizijas. Nepaisant greitų modernizacijos procesų, aviacijos aprūpinti naujaušia technika nepavyko, o karinis laivynas apskritai dar tik kūrėsi. Kaip ir dauguma valstybių, modernizavusių savo kariuomenes, Lietuva reformas planavo baigti iki 1942 metų, tačiau didžioji dalis

planų realiai galėjo būti įgyvendinti tik per ilgesnį laiko tarpą.

6. Lyginant su kaimyninėmis valstybėmis (Estija ir Latvija), Lietuva per 1935-1939 metų tarpsnį savo kariuomenę modernizavo geriau. Įstengdamos aprūpinti 130 tūkstančių žmonių kariuomenę, mūsų šalies ginkluotosios pajėgos bent jau iš dalies galėjo įvykdyti jai iškilusius karo meto uždavinius, o rimčiau pasipriešinti agresoriui būtų įstengusi tik suvienijusi jėgas su estais ir latviais, o galbūt įtraukusi į tokią koaliciją ir suomių.

ŠALTINIAI

LIETUVOS CENTRINIS VALSTYBĖS ARCHYVAS (LCVA)

F.929. Ap.3. *Generalinio štabo operacijų skyrius*

1. Vyriausiojo štabo viršininko gen.št.plk.lt.n. K.Škirpos 1926 07 27 pranešimas krašto apsaugos ministru. - B.536.
2. Vyriausiojo štabo viršininko K.Škirpos 1926 07 27 raportas krašto apsaugos ministru. - B.536.
3. K.Škirpos Lietuvos kariuomenės įvertinimas, 1926 07 27. - B.536.
4. Suomijos karo laivyno statyba. - B.589.
5. Suomijos kariuomenė, 1927 m. - B.592.
6. Krašto apsaugos ministerijos Kariuomenės štabo bendrieji direktyvų dėsniai, dok. 5698, 1935 08 12. - B.848.
7. Krašto apsaugos ministerijos Kariuomenės štabo dok. 5736, 1935 08 16. - B.848.
8. Mobilizacijos vykdymas, dok. 5693, 1937 10 26. - B.848.
9. Divizijų mobilizacinės teritorijos, 1939 m. - B.848.
10. Kariuomenės štabo viršininko karo pratimų įvertinimas, 1939 03 22. - B.848.
11. Pasienio apsaugos dalių sąrašas. - B.848.
12. P[asienio] A[psaugos] B[atalionų] dislokacija, 1939 m. - B.848.
13. Šalių panaudojimas karo reikalams. - B.848.
14. Karo metu kariuomenės vadovybės 1935 m. gruodžio mėn. įstatymas. - B.850.
15. Karo žaidimų programos ir planai, 1935 m. - B.876.
16. Gen. štabo įsakymas Šaulių sąj. viršininkui Nr.35297, 1934 12 03. - B.891.
17. Lietuvos šaulių sąjungos ginklų žinios, 1935 01 01. - B.891.
18. LŠS sudėties žinios, 1935 01 01. - B.891.
19. Šaulių sąjungos reikalingiems uždaviniams vykdyti reikalingų ginklų ir šovinių santrauka. - B.891.
20. Šaulių sąj. viršininko raportas ir Kariuomenės vado atsakymas, 1936 04 09. - B.891.
21. Kariuomenės štabo įsakymas Nr.668, 1936 05 13. - B.891.
22. Priedangos planai „L“ ir „V“, 1936-1939 m. - B.927, 928, 929, 931.
23. „L“ plano variantas. - B.990.
24. „V“ plano a variantas. - B.991.
25. Kariuomenės dislokacijos schemos. - B.1089.
26. Kariuomenės reorganizacijos ir dislokacijos reikalavimai. - B.1089.

Ap.4. *Generalinio štabo rikiuotės skyrius*

27. Laivyno uniformos 1935 m. projektai. - B.628.
28. Laivyno vėliavų 1935-1936 metų projektai. - B.629.

Ap.5. *Gen. štabo mobilizacijos skyrius*

29. Kariuomenės dislokacijos reikalavimai. - B.607.
30. Kariuomenės sudėties taikos ir karo metu. - B.607.
31. Pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, smulkiųjų dalinių skaičius taikos bei karo metu ir jų santykis. - B.607.

F.384. Ap.2. *Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija*

32. Kariuomenės inspektoriaus 1929 m. spalio mėn. raportas Vyriausiojo štabo viršininkui atlikus inspektorių kariuomenės dalių patikrinimą. - B.650.
33. Krašto apsaugos ministerijos 1929 10 05 įsakymas. - B.650.

34. III karo apygardos penkių mėnesių mokymo planas, 1929 m. balandis. – B.650.
  35. Aviacijos viršininko raportas krašto apsaugos ministrui, 1939 03 20. - B.1069.
  36. Galimų įsigyti reikmenų Anglijoje sąrašas, 1939 07 05. - B.1069.
  37. Ginklavimo viršininko pranešimas, 1939. - B.1069.
  38. Krašto apsaugos ministro raštas ministrui pirmininkui, 1939 01 09. - B.1069.
  39. Krašto apsaugos ministro pranešimas finansų ministrui, 1939 01 17. - B.1069.
  40. Krašto apsaugos ministro raštas ministrui pirmininkui Nr.1374, 1939 02 22. - B.1069.
  41. Krašto apsaugos ministro brg.gen. K.Mus-teikio 1939 10 19 raportas ministrui pirmininkui apie atsiskaitymą už tankus. - B.1069.
  42. Krašto apsaugos ministro raštas ministrui pirmininkui, 1939 10 19. - B.1069.
  43. Krašto apsaugos ministro pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, 1939 01 26. - B.1069.
  44. Tiekimo viršininko raportas, 1939 03 18. - B.1069.
  45. Tiekimo viršininko raportas Nr.206, 1939 03 20. - B.1069.
  46. Tiekimo viršininko raportas, 1939 07 11. - B.1069.
  47. Tiekimo viršininko 1939 08 22 raportas krašto apsaugos ministrui. - B.1069.
- Ap.3. Krašto apsaugos ministerijos operacijų skyrius*
48. Gen.št.pik. K.Škirpos 1934 11 01 *Expose* Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizavimo klausimu. - B.446.
  49. Gen.št.pik. K.Škirpos laiškas gen.št.plk.ltn. S.Raštikiui, 1934 11 06. - B.446.
  50. Kariuomenės vado raštas Nr.5761 Kariuomenės štabui, 1938 04 12. - B.510.
  51. Krašto apsaugos ministro pranešimas ministrų kabinetui. - B.511.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

52. *Banevičius A.* 111 Lietuvos valstybės 1918-1940 politikos veikėjų. Kaunas, 1991.
53. *Bulvičius V.* Karinis valstybės rengimas. Kaunas, 1939.
54. Įsakymas kariuomenei 1939 01 03. Nr.2.*2. L.1-17.
55. Latvijas sasniegumi statistikas vertējuma 1934-1939. Rīga, 1939.
56. Lietuva 1918-1938. Kaunas, 1938.
57. Lietuvos karo invalidas. Suomių numeris. II laida. Kaunas, 1935.
58. Pėstininkų statusas. II dalis. Kautynės. Kaunas, 1936.
59. Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918-1928. Kaunas, 1930.

60. Policijos departamento aplinkraščių sąvadas. Kaunas, 1937.
61. *Statkus V.* Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918-1940 m. Chicao, 1986.
62. Štabų žinynas. Kaunas, 1938.
63. Vyriausybės Žinios 1922-1940.

MEMUARAI

64. *Listopadskis J.* Laisvės kovos ir vergijos metai. Vilnius, 1993.
65. *Mykolas Sleževičius.* Chicago, 1954.
66. *Mitkiewicz L.* Wspomnienia kowiehskie 1938-1939. Warszawa-Wroclaw, 1989.
67. *Musteikis K.* Prisiminimų fragmentai. Vilnius, 1989.
68. O gyventi reikėjo. Vilnius, 1993.
69. *Pyragius J.* Kovosiu, kol gyvas. Kaunas, 1993.
70. *Pyragius J.* Lietuvos karo aviacijos tarnyboje // *Plieno sparnai.* 1998. Nr.5.
71. *Raštikis S. Kovose* dėl Lietuvos. Vilnius, 1990. T.1.
72. *Raštikis S.* Įvykiai ir žmonės. Kaunas, 1996.
73. *Škirpa K.* Lietuvos nepriklausomybės suteimos. Chicago-Vilnius, 1996.

PERIODINIAI LEIDINIAI

74. Antanas Smetona ir kariuomenė // *Karys.* 1935. Nr.25. P.582.
75. *A.Rs.* Kas pradėjo ginklavimosi lenktynes? // *Kardas.* 1936. Nr.6. P.171.
76. Belgija, kavalerijos reorganizacija // *Mūsų Žinynas.* 1936. T.30. Nr.135. P.610.
77. Belgija, pavojaus išpėjimo tinklo organizavimas / / *Ten pat.* 1936. T.31. Nr.138. P.272-273.
78. Belgija, prailginamas karo tarnybos laikas // *Kardas.* 1936. Nr.4. P.108.
79. Belgija, prieštaninis pabūklas // *Ten pat.* 1935. Nr.21. P.478.
80. Belgijos ginkluotos jėgos // *Ten pat.* 1940. P.248.
81. Belgijos kariuomenės pertvarkymas // *Karys.* 1937. Nr.21. P.591.
82. Belgų kariuomenės reorganizacija // *Kardas.* 1935. Nr.1. P.18.
83. *Bliudnikas, gen.št.kpt.* Vokiečių - sąjungininkų karas // *Ten pat.* 1940. P.254-258.
84. *Boleckis K.* Apie milicinę sistemą // *Mūsų Žinynas.* 1922. T.2. P.290.
85. Čekoslovakija, minosvaidžių gamyba, lauko patranka 100 mm // *Kardas.* 1939. P.114.
86. Čekoslovakija, padidintas karo biudžetas // *Ten pat.* 1937. Nr.17. P.403.
87. Čekoslovakija, sukonstruotas naujas priešlėktuvinei apsaugai ginklas // *Ten pat.* 1937. Nr.12. P.299.
88. Čekoslovakijos apsauga // *Karys.* 1937. Nr.15. P.411.
89. Čekoslovakijos oro jėgos // *Kardas.* 1936. Nr.3. P.77.

90. Didieji kariuomenės manevrai // Ten pat. 1938. Nr.18. P.413-414.
91. Estija, bandomoji mobilizacija Valge // Mūsų Žinynas. 1935. T.29. Nr.129. P.560-561.
92. Estija, Gen. Laidonerio pranešimas apie Estijos apsaugą // Ten pat. 1935. T.28. Nr.118. P.81.
93. Estija, Naujas karių atestavimo įstatymas // Ten pat. 1935. T.29. Nr.129. P.560.
94. Estija, povandeninio laivo fondas // Kardas. 1938. Nr.15. P.352.
95. Estija, šaulių sąjungos dešimtmetis // Ten pat. 1935. Nr.18. P.394.
96. Ginkluotos Europos jėgos // Ten pat. 1936. Nr.5. P.143.
97. Girins V. Naujoji Čekoslovakija // Ten pat. 1938. Nr.21. P.488.
98. Grinius, pik. Karinės reformos Belgijoje // Ten pat. 1937. Nr.1. P.12-13.
99. Gustaitis, b.gen. Mūsų ginkluotųjų pajėgų ugdymas per 1935-1940 m. penkmetį // Ten pat. 1940. P.203-204.
100. Indreika, ats.jaun.ltn. Estija // Ten pat. 1935. Nr.18. P.369.
101. Mūsų Žinynas. 1938. T.35. Nr.10. P.626-627.
102. /A. Čekoslovakijos saugumo laidas // Kardas. 1938. Nr.15. P.336.
103. Jakštas P. Lietuvos karinė spauda 1918-1938 // Mūsų Žinynas. 1938. T.35. P.803-847.
104. Jonaitis, gen.št.mjr. Suomija ir Estija // Ten pat. 1938. T.23. Nr.3.
105. J. Литовский боевой устав пехоты. Часть 2 // Ten pat. 1938. T.35. Nr.10. P.626-627.
106. Js. Vytauto Didžiojo Karininkų kursų klausytojų išleistuvės // Kardas. 1937. Nr.13. P.311-312.
107. Kariuomenės reikšmė // Ten pat. 1935. Nr.2. P.22.
108. Kariuomenės vado pareiškimas krašto gynimo reikalais // Ten pat. 1938. Nr.10. P.231-232.
109. Karo laivynų sudėtis // Ten pat. 1940. P.200.
110. Kas pradėjo ginklavimosi lenkynes? // Ten pat. 1936. Nr.6. P.171.
111. Kaunas, 1926 m. rugpjūčio mėn. 5 d. // Ten pat. 1926. Nr.21-22. P.330.
112. Latviai stiprins krašto saugumą // Karys. 1938. Nr.13. P.389.
113. Latvija, gamins karo lėktuvus // Kardas. 1938. Nr.21. P.496.
114. Latvija, karo mokymo centras // Mūsų Žinynas. 1935. T.29. Nr.125. P.164.
115. Latvija, Latvijos motorizavimas // Kardas. 1937. Nr.12. P.299.
116. Latvijos kariuomenės batalionų vadų kursų laida // Ten pat. 1937. Nr.16. P.379.
117. Latvijos nepriklausomybės šventė // Trimitas. 1935. Nr.46. P.846.
118. Lenkija, karinis laivynas // Kardas. 1938. Nr.15. P.351.
119. Lenkijos ginklavimosi fondas // Karys. 1937. Nr.6. P.173.
120. Meister J. Lietuvos laivynas // Ten pat. 1975. Nr.1. P.6; Nr.2. P.50.
121. M.K. Dvasia - nemirtinga // Kardas. 1938. Nr.22. P.501-502.
122. Mintys metams keičiantis // Ten pat. 1940. P.1-5.
123. M.O. Lenkijos kariuomenė // Mūsų Žinynas. 1936. T.31. Nr.140. P.455.
124. Naujasis ginklavimo viršininkas pulkininkas leitenantas Dr. Pranas Lesauskis // Kardas. 1936. Nr.3. P.73.
125. Naujos tvirtovės ir kariuomenės modernizavimas Čekoslovakijoje // Karys. 1937. Nr.10. P.294.
126. Naujus metus pradėdant // Kardas. 1937. Nr.1. P.3.
127. Nedzinskas. Kariuomenė, šauliai ir skautai // Ten pat. 1937. Nr.22. P.518.
128. Pasaulio kariuomenės ir karo biudžetai // Ten pat. 1935. Nr.9. P.202.
129. Pasikalbėjimas su Krašto Apsaugos Ministeriu d-ru L.Bistru // Ten pat. 1926. Nr.7. P.98.
130. P-lis Br. Latvija, Karo mokymo centras // Mūsų Žinynas. 1935. T.29. Nr.125. P.164.
131. R-ns A. Litovskij boevoj ustav pechoty // Kardas. 1938. Nr.20. P.472.
132. Rutenbergas G. Lietuvos ir Sovietų Rusijos nepuolimo sutartis // Mūsų Žinynas. 1936. T.31. Nr.139. P.289-299.
133. Sn. Estija // Ten pat. 1936. T.31. Nr.139. P.369.
134. St.Raštikio kalba, pasakyta kariuomenės ir visuomenės susiartinimo šventės metu // Kardas. 1935 06 01. Nr.11. P.227.
135. Su generolu ltn. Pečiulioniu atsiveikiant // Ten pat. 1936. Nr.3. P.72.
136. Suomija, įkurta draugija civilinius gyventojus apsaugoti nuo orinio pavojaus // Ten pat. 1937. Nr.11. P.275.
137. Suomija, statomas karo laivynas // Ten pat. 1938. Nr.11. P.276.
138. Suomija, Suomijos kariuomenė // Mūsų Žinynas. 1936. T.30. Nr.135. P.613.
139. Suomijos kariuomenė // Karys. 1937. Nr.16. P.443.
140. Suomiių ginklavimosi planas // Ten pat. 1938. Nr.13. P.389.
141. Sutkus, pulk. Mūsų kariuomenės įstaigų reorganizacijos reikalu // Kardas. 1926. Nr.18. P.279-280.
142. S-ji A. Kariuomenės manevrai // Ten pat. 1937. Nr.19. P.442.
- 143.100 milijonų kareivių būsimam kare // Ten pat. 1938. Nr.16. P.358-359.

144. Tėvynės saugumas yra ne tik vyriausybės ir kariuomenės, bet ir kiekvieno Lietuvos piliečio reikalas, pareiškė kariuomenės vadas gen.št. pulk. St.Raštikis / / Ten pat. 1935 06 01. Nr.II. P.227.
145. Universitete pradėta dėstyti karinis rengimas // Ten pat. 1938. Nr.20. P.468.
146. V.J. Atsisveikinta su stažavusiais mūsų kariuomenėje Latvijos karininkais / / Ten pat. 1938. Nr.21. P.490-491.
147. Valstybės Karinis parengimas V.D.U. // Ten pat. 1938. Nr.22. P.536.
148. Valstybių apsiginklavimas // Karys. 1938. Nr.14. P.407.
149. Žydų aukos Ginklų Fondui // Apžvalga. 1938.Nr.20. P.1.
150. Žodis visuomenei // Karys. 1935. Nr.20. P.455.

LITERATŪRA

KNYGOS

151. *Ališauskas K.* Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920. Chicago, 1972. T.I.
152. *Andersons E.* Armed Forces of Latvia and Historical Background. Toronto, 1983.
153. *Anusauskas A.* Lietuvos slaptosios tarnybos (1918-1940). Vilnius, 1993.
154. *Berzins V., Bambals A.* Latvijas Armija. Riga, 1991.
155. *Gamziukas A.* Antanas Norėjo Būti Ore. Kaunas, 1997.
156. *Gamziukas A.* Aviacija Lietuvoje 1919-1940. Kaunas, 1993.
157. Gen. Povilas Plechavičius. Brooklyn, 1978.
158. *Jägerskiöldas S.* Suomijos maršalas Mannerheimas. Vilnius, 1997.
159. *Jankauskas V.* Nepriklausomos Lietuvos generolai. Vilnius, 1998.
160. Jaunoji Lietuva. Klaipėda, 1992.
161. *Jundzis T.* Latvijas drošība un aizsardzība. Riga, 1995.
162. *Jurgėla P.* Lietuviškoji Skautija. Brooklyn, 1975.
163. *Kozłowski E.* Wojsko Polskie. Warszawa, 1974.
164. *Kronlund J.* Vom Volksaufstand zur Institution, die Verteidigungskräfte Finnlands 1918-1993. Helsinki, 1996.
165. *Krzyzanowski K.* Wydatki wojskowe Polski w latach 1918–1939. Warszawa, 1976.
166. *Кудряшов И.Ю.* Вооруженные силы Латвийской Республики в 1940 году. Москва, 1991 (рукопись).
167. *Lesčius V.* Lietuvos kariuomenė 1918-1920. Vilnius, 1998.
168. *Leskinen J.* Vaiettu Suomen šilta. Helsinki.
169. *Liekis A.* Lietuvos karo aviacija (1919-1940). Vilnius, 1999.
170. Lietuvių studentų tautininkų korporacija Neo-Lithuania. Chicago, 1993.
171. Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai 1918-1940. Vilnius, 1997.
172. Lietuvos Šaulių Sąjungos istorija. Vilnius, 1992.
173. *Merkelis A.* Antanas Smetona. New York, 1964.
174. *Õun M.* Estonia's Naval Defence between the Two World Wars. Tallinn, 1998.
175. *Popiel A.* Uzbrojenie lotnictwa polskiego 1918-1939. Warszawa, 1991.
176. *Rezmer W.* Operacyjna służba sztabow wojska Polskiego w 1939 roku. Toruń, 1993.
177. *Rukša A., dr.* Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. Cleveland, 1981-1982. T.2-3.
178. *Still J.* Axis pistols: Katalogas.
179. *Stöber H.* Die lettischen Divisionen / Latvijas Kara Muzeja biblioteka, Nr.19767.
180. *Surgailis G.* Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918-1941. Vilnius, 1996.
181. *Surgailis G.* Lietuvos kariuomenės vadai. Vilnius, 1992.
182. *Щуков В. Н.* Танки второй мировой войны. Минск, 1997.
183. *Truska L.* Antanas Smetona ir jo laikai. Vilnius, 1996.
184. *Wandycz P.* Laisvės kaina. Vilnius, 1997.
185. *Zgórniak M.* Europa w przededniu wojny. Krakow, 1993.
186. *Žilys P.* Suomų-Sovietų karas 1939-1940. Tilia, 1991.

PERIODINIAI LEIDINIAI

187. *Birutis St.* Lietuvos kariuomenės ginklavimas // Karys. 1991. Nr.5. P.255-262; Nr.6. P.308-310.
188. *Buzas S.* Brigados generolas Kazys Mus-teikis // Ten pat. 1994. Nr.II. P.12.
189. *Buzas S.* Lietuvos karo mokyklai 75-eri // Ten pat. 1994. Nr.6. P.12-14.
190. *Cutter Z.* Szkolnictwo saperskie w wojsku polskim 1918-1939 // Wojskowy przegląd historyczny. Warszawa, 1996. Nr.3. S.79-101.
191. Die Kriegsmarinern der baltischen Republiken 1920-1940 / / Hamburger Rundbrief. 119/90-91.
192. *Gaidis H.L.* Nepriklausomos Lietuvos ginklai // Karys. 1980. Nr.10. P.444-447, 450.

193. *Gamziukas A.* Lėktuvas ANBO-VIII // *Plieno sparnai*. 1992. Nr.1. P.18-21.
194. *Gielecinski M.* Propagowanie funduszu obrony narodowej w Warszawie w latach 1936-1939 // *Wojskowy przegląd historyczny*. Warszawa, 1996. Nr.1. S.82–93.
195. *Kasparavičius A.* Koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės pastangos reorganizuoti kariuomenę 1926 metais // *Lietuvos istorijos metraštis*, 1993 metai. Vilnius, 1994. P.58-69.
196. *Kasparavičius A., Mieliauskas T.* Lietuvos-Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926-1939 metais // *Karo archyvas*. Vilnius, 1998. T.15. P.144-161.
197. *Klāva I.* Latvijas brunotie spēki okupācijas priekšvakara (1939-1940) // *Izglītība*. 1993 09 02. P.21.
198. *Mikėnas J.* Lietuvos karo aviacijos pirmoji eskadrilė // *Plieno sparnai*. 1992. Nr.1. P.10-17.
199. *Petersons A.* Latvijas aizsardzības plans Otrā pasaules kara priekšvakara / Pranešimo, skaityto tarptautinėje mokslinėje karybos istorijos konferencijoje Rygoje 1999 m. sausio mėn., tezės.
200. *Pociūnas A.* Lietuvos kariuomenė 1939-1940 metais // *Kardas*. 1994. Nr.7-8. P.16-18.
201. *Pociūnas A.* Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais // *Mokslas ir technika*. 1993. Nr.4. P.30-31.
202. *Pociūnas A.* Lietuvos Respublikos kariuomenės šarvuotųjų rinktinė 1919–1940 metais // *Trimitas*. 1990. Nr.1. P.4; Nr.2. P.4-5; Nr.3. P.4, 6.
203. *Pociūnas A.* Lietuvos Respublikos karo laivynas // *Trimitas*. 1991. Nr.13. P.3, 8; Nr.14. P.3; Nr.15. P.7.
204. *Ramoška G.* Lėktuvai, pagaminti Kaune // *Plieno sparnai*. 1997. Nr.4. P.80.
205. *Ramoška G.* Lietuviški žvalgybiniai ANBO-IV ir ANBO-41 // *Ten pat*. 1997. Nr.4. P.27-41.
206. *Statkus V.* Lietuvos generolai // *Karys*. 1988. Nr.7. P.308-309, 318; Nr.8. P.343-345; Nr.9. P.401-406.
207. *Surgailis G.* Lietuvos karo laivynui - 60 // *Ten pat*. 1995. Nr.7. P.26-27.
208. *Surgailis G.* Tarpukario Lietuvos kariuomenė // *Kardas*. 1994. Nr.1-2. P.24-25.
209. *Suslavičius L.* Šarvuoti automobiliai „Landsverk 182“ // *Karys*. 1993. Nr.9. P.27.
210. *Suslavičius L.* Tankas Lietuvai // *Ten pat*. 1992. Nr.2. P.42-43.
211. *Universalus AVRO 626* // *Lietuvos sparnai*. 1996. Nr.2. P.10.
212. *Vaičėnionis J.* Kariuomenės ir visuomenės dienos šventė Kaune 1935-1938 metais // *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas, 1998. T.1. P.112-117.
213. *Zawadzki W.* PMW w latach 1918-1939 // *Morza, statki i okręty*. 1998. Nr.3. S.12.

Gauta 1999 06 30

Jonas VAIČENONIS

MODERNIZATION OF THE LITHUANIAN ARMY (1926-1939)

Abstract

This is a new theme that has not been studied thoroughly with the exception of several works covering fragments of army modernization. Similar processes of army modernization took place not only in Lithuania, but also in other European countries. These processes were influenced by Germany, whose efforts to extend their military power encouraged Europe and the whole world to get involved in the arms competition. Most of the countries are analyzed here.

The analysis revealed that the necessity to reorganize the Lithuanian Army already existed since 1926. Under the guidance of Gen. Staff Lt. Col. K.Škirpa a plan for reform was prepared and initiated. After the military coup of December 17, 1926 the modernization process slowed down and the army became only representational. Later some improvements were made in the sphere of military education. However, the army had to be reorga-

nized and modernized completely. When in the middle of 1934 Gen. Staff Lt. Col. S.Raštikis became Chief of the General Staff, he prepared a seven-year plan of army reforms that was based on Škirpa's army reform plan. A team of experts was formed to make these reforms a reality. Certain laws regulating army structure were passed, new plans of mobilization were created and society was involved in the modernization process. What was thoroughly modernized was the armament, but the acquisition of armoured equipment was slow and the equipment the army had was weak. They did not manage to improve aviation and the navy was just in the initial phase.

In comparison with other countries, such as Estonia and Latvia, Lithuania had accomplished more in the army modernization process in 1935-1939. Thanks to these achievements, Lithuania managed to possess an army of 130 000 soldiers.

Vilnius mūsų...

LIETUVOS KARIUOMENĖS ŽYGIS 1939 M. SPALIO 27-29 D.

NUOTRAUKOS IŠ ALGIMANTO MIŠKINIO RINKINIO

27 puskarininkio Juliaus Miežlaiškio,
fotokorespondento M. Truso ir neišaiškintų autorių nuotraukos,
parinktos iš daugiau kaip 300 fotografijų,
kuriose įamžintas šis istorinis įvykis

Po devyniolikos Lenkijos okupacijos metų. Pirmasis Lietuvos Respublikos lėktuvas virš atgautos sostinės